

บทที่ 3

การทำนา ทำสวน ทำไร่

การทำมาหากินของราษฎรไทยสมัยอยุธยาไม่แตกต่างไปจากการทำมาหากินของชาวไทยในสมัยสุโขทัย คือ มีอาชีพหลักเป็นกสิกร ซึ่งได้แก่ การทำนา ทำสวน ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำ เป็นต้น ส่วนอาชีพอื่น ๆ ก็กระทำกันทั่วไปในขณะเดียวกัน ได้แก่ การค้าขาย การเก็บของป่า การขุดแร่ร้อนแร่ การป่าไม้ และงานช่างฝีมือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดและทรัพยากรที่จะพึงหาได้ในท้องถิ่นนั้น

3.1 การทำนา

ในเบื้องต้นนี้จะขอกล่าวถึงอาชีพประการแรกของราษฎรส่วนใหญ่คือ การทำนา ชาวไทยทุกคนย่อมตระหนักดีว่า การปลูกข้าวหรือการผลิตข้าว มีความสำคัญที่สุดในระบบเศรษฐกิจของประเทศมาเป็นเวลาช้านาน นับแต่เริ่มแรกของอาณาจักรจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสมัยที่ได้มีการพัฒนาเทคนิคในการเพาะปลูกที่ช่วยผ่อนแรงมนุษย์และสัตว์ นำมาซึ่งผลผลิตในปริมาณที่สูง

3.1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน

คงไม่เกินความจริงที่จะกล่าวว่า ชาวนาไทยโชคดีกว่าชาวนาชาติอื่น ๆ อีกหลายชาติในเอเชีย ที่ได้อยู่ในอาณาจักรที่มีสภาพภูมิศาสตร์เอื้ออำนวยต่อการปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง ตามคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมระบุไว้ว่า อาณาจักรอยุธยามีอาณาเขตกว้างขวาง กล่าวคือทิศเหนือมีอาณาเขตจรดแดนลาว ทิศใต้ไปถึงแดนแขมรลายุ ส่วนทิศตะวันออกถึงแดนเมืองเขมร ทิศตะวันตกถึงแดนมอญ นอกจากนี้ยังมีเจ้าประเทศราชลาวพุงขาว ลาวพุงดำ แขวงลายุ มาถวายดอกไม้ทอง ดอกไม้เงิน มิได้ขาด¹ พิจารณาจากพรมแดนในอดีต(แม้ปัจจุบันก็ตาม) จะเห็นได้ว่า อาณาจักรอยุธยาอยู่ในเขตของมรสุม ด้วยเหตุนี้ แครเวส ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสที่ได้เคยเข้ามาทำนาก

อยู่ในเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นเวลา 4 ปี ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับอิทธิพลของลมมรสุมที่มีผลต่อการกสิกรรมของชาวไทยในสมัยนั้นว่า

ลมทิศใต้ ซึ่งพัดอยู่เป็นเวลา 6 เดือน..... ได้นำฝนมาด้วยเป็นอันมาก ทำให้น้ำในแม่น้ำมีมากขึ้น และมีระดับสูงขึ้นทันตาเห็นทุกวัน จนกระทั่งถึงเดือนสิงหาคม จึงท่วมทันเข้าในท้องทุ่ง..... น้ำท่วมใหญ่ ซึ่งดูเป็นที่น่ารำคาญและทำความเสียหายให้มากนัก กลับนำประโยชน์และความชื่นชอบมาสู่คนสยามเป็นอันมาก เพราะมันเหมือนกับแม่น้ำไนล์ คือทำให้พื้นดินอุดมและนำความมั่งคั่งมาสู่ประเทศ²

สภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวยังได้รับการยืนยันจากบันทึกของชาวฝรั่งเศสอีก 2 คน ที่ได้เห็นเหตุการณ์ในขณะนั้น คนแรกได้แก่ มองสิเออร์ลันเย ได้บันทึกไว้ว่า

.....ในหนึ่งปี น้ำคงท่วมตามทุ่งนารา 3-4 เดือน ถ้าจะเทียบแล้ว แม่น้ำเจ้าพระยานี้เหมือนกับเป็นแม่น้ำไนล์ของเมืองอียิปต์ ในเวลาที่น้ำท่วมนั้นก็เท่ากับเอาปุ๋ยมาใส่ตามไร่นา อันมีมากมายอย่างที่สุด.....³

และชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งคือ ลาลูแบร์ ได้บันทึกไว้ว่า พื้นดินของอาณาจักรอยุธยาใช้ดินปนหิน “จะหาหินปนอยู่ในดินสักก้อนก็แสนยาก” ด้วยเหตุนี้เองลาลูแบร์จึงเชื่อมั่นว่า

.....ประเทศสยามน่าจะเป็นเหมือนที่เข่าว่ากันถึงประเทศอียิปต์ ที่ว่า ดินนั้นเกิดจากดินโคลน ที่น้ำฝนชะไหลลงมาจากภูเขา (ผู้เขียน : อยุธยาถูกขนาบด้วยที่ราบสูงโคราชทางด้านตะวันออกและทิวเขาตะนาวศรีทางตะวันตก และมีภูเขาสูงอยู่ทางภาคเหนือโดยทั่วไป) ที่ตรงปากน้ำ(เจ้าพระยา)นั้น มีสันดอนโคลนอยู่แห่งหนึ่ง.....สันดอนนี้มีน้ำที่ว่าจะทวีตัวเองเพิ่มขึ้นทุกขณะ นานไปก็จะตื่นเงินกลายเป็นบกใหม่ขึ้นมาในที่สุด⁴

ด้วยการตั้งข้อสังเกตดังกล่าว ลาลูแบร์จึงได้ลงความเห็นอย่างแน่นอนลงไปว่า

ดินโคลนที่(น้ำฝนชะ)ไหลลงมาจากภูเขานี้เองเป็นตัวสาเหตุอันแน่นอนที่ทำให้อาณาจักรสยามมีพื้นดินอันอุดมคตินัก ในที่ทุกแห่งทุกหนที่มีน้ำท่วม ไปถึง⁵

นอกจากนี้ลาลูแบร์ยังชี้ให้เห็นถึงข้อได้เปรียบของอาณาจักรอยุธยาที่มีเหนืออาณาจักรอื่นในชมพูทวีปที่น้ำท่วมไม่ถึงอีกว่า อาณาจักรที่น้ำท่วมไม่ถึงจะทำให้เกิดความแห้งแล้งและส่งผลให้เกิดโรคติดต่อโดยเฉพาะโรคห่า(อหิวาตกโรค)ติดตามมาได้ แต่สำหรับอาณาจักรอยุธยาแล้ว

การที่มีน้ำท่วมเป็นประจำปี ย่อมเป็นประกันแก่ประเทศสยามในด้านความอุดมสมบูรณ์ ในการทำนาข้าวและทำให้ราชอาณาจักรนี้เป็นผู้ข้าวอู่น้ำของหลายประเทศทีเดียว⁶

และ

นอกจากจะทำให้พื้นดินมีปุ๋ยอันอุดมดีแล้ว ยังช่วยทำลายตัวแมลงร้าย ๆ ให้หมดไปได้มิใช่น้อย แม้จะยังเหลือตกค้างอยู่อีกเป็นอันมาก และทำความรำคาญกับบ่อนทำลายการกสิกรรมเป็นที่สุด⁷

อนึ่ง ในการตรวจสอบสภาพพื้นดินของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ได้แถลงพระอธิบายซึ่งเป็นการยืนยันถึงสภาพภูมิประเทศดังกล่าวข้างต้นไว้เป็นอย่างดีว่า

.....ด้วยแต่โบราณ ท้องทุ่งกรุงเก่าและเหนือขึ้นไปยังเป็นทะเล ที่ลุ่มและหนองอยู่โดยมาก..... ถ้าสังเกตดูจะเห็นได้ว่า แผ่นดินไปจับคอนเอาที่บ้านพระแก้ว นั่นคือ คลองเก่าเมืองลพบุรี เมืองแรกตั้งก็เป็นเมืองชายทะเลถึงเมืองที่พระปฐมเจดีย์และเมืองอู่ทอง แรกตั้งก็จะไม่ห่างทะเลนัก แต่นานมาน้ำเหนือไหลหลาก พาดินทรายลงมาถมทะเลตื้นเขินออกไปทุกที ดังที่เป็นอยู่ที่ปากน้ำเจ้าพระยาเราทุกวันนี้ ที่ทะเลและที่ลุ่มลุ่มกลายเป็นแผ่นดินคอนขึ้น ร่องน้ำไหลกลายเป็นแม่น้ำออกมาทุกที เมื่อพระเจ้าอู่ทองมาสร้างราชธานีที่เมืองอโยธยา ดำน้ำสำคัญทุกสาย ไหลมารวมกันที่เมืองอโยธยา ๆ กลายเป็นที่สำคัญ เป็นปากน้ำและประตูบ้านของเมืองเหนือทั้งปวง⁸

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า สภาพพื้นดินของอาณาจักรอยุธยาที่มีปุ๋ยอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าว จึงเอื้ออำนวยต่อการทำนาปลูกข้าวเป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นเหตุให้ “ชาวสยามมิได้ชวนชวรายปรับปรุงที่ดินของตนนัก ได้แต่ไถและหว่านเท่านั้น เมื่อฝนตกชุ่มพอทำให้ดินอ่อนละมุนลงและดำเนินการเก็บเกี่ยวเอา”⁹

3.1.2 การจับจองที่ดินทำนา

ในเรื่องของกรรมสิทธิ์ที่ดินในสมัยอยุธยาถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั่วราชอาณาจักร ดังที่ตัวบทกฎหมายในพระอัยการเบ็ดเสร็จ ซึ่งประกาศเมื่อ พ.ศ.1903 คือ ภายหลังตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีของไทย ว่าที่ดินนั้นเป็นของพระเจ้าแผ่นดินแต่เพียงผู้เดียวดังมีข้อความว่า

ที่อยู่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาเป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากราษฎร
ทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้¹⁰

จากกฎหมายฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมของกรรมสิทธิ์ที่ดินว่า ที่ดินทั่วราชอาณาจักร
จักรเป็นของพระมหากษัตริย์ การที่ราษฎรทั้งหลายอาศัยอยู่ได้ ก็เป็นเรื่องที่พระมหากษัตริย์ทรง
พระกรุณาพระราชทานพระราชานุญาตให้อยู่อาศัย “จะเป็นที่ราษฎรหามิได้” ฉะนั้น ถ้าพระ-
มหากษัตริย์ต้องพระประสงค์ที่ดินแห่งใด เมื่อใดก็มีพระราชอำนาจที่จะสั่งให้ราษฎรออกไปเสียจาก
ที่นั้น โดยไม่ต้องชดใช้ค่าเสียหายแต่อย่างใด วิธีการดังกล่าวนี้ใช้ปฏิบัติกันมาตลอดสมัยอยุธยา
จนถึงสมัยรัชกาลต้น ๆ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ถึงกระนั้นก็ตาม ในสมัยอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินก็มีได้หวงเหนที่ดินไว้ พระองค์ได้นำมาแจก
จ่ายให้ราษฎรทำมาหากินได้โดยให้สิทธิเข้าไปครอบครองได้ตามศักดินาที่ระบุไว้ เป็นกฎหมาย
ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า พลเมืองชาวไทยทั่ว ๆ ไปมีนาได้อย่างน้อย 5 ไร่ และอย่าง
มาก 25 ไร่ ส่วนข้าราชการมีนาสูงสุดได้จำนวน 10,000 ไร่ ที่เรียกกันว่า เจ้าพระยานาหมื่นหรือพระยา
นาหมื่น ส่วนบรรดาเจ้านาย เจ้านายที่มีนาสูงสุด คือ สมเด็จพระอนุชาธิราช ที่ได้เฉลิมพระ-
ราชสมณศักดิ์ มีนาถึง 100,000 ไร่¹¹ สำหรับเรื่องจำนวนไร่นาตามศักดินานี้ สมเด็จพระ
ดำรงราชานุภาพทรงยืนยันว่า ที่กำหนดศักดินาไว้เช่นนี้ก็เพราะ “เห็นจะประสงค์เพียงห้ามมิให้
ใครหวงที่นาไว้เกินกว่ากำลัง ที่จะทำให้เกิดผลได้”¹² แต่มาภายหลังได้นำเอาจำนวนศักดินาไป
เป็นเกณฑ์ในการปรับไหมแก่ผู้กระทำความผิดกฎหมายและประการอื่น ๆ อีก

ดังนั้นเมื่อราษฎรได้มีสิทธิในที่ดินโดยลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ก็สามารถจับจองที่ดินทำไร
ไถนาได้ การจับจองที่ดินทำนานั้น พิจารณาตามกฎหมายที่ออกในปลายสมัยอยุธยา ทำให้เห็น
ได้ว่า แต่เดิมคงจะมีการจับจองที่ดินกันโดยขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอน หรือมีหลักเกณฑ์ที่หละหลวม
เป็นเหตุให้มีการจับจองที่ดินซ้ำซ้อน และก่อความวิวาทกันเนื่อง ๆ ด้วยเหตุนี้ทางฝ่ายรัฐบาลจึงจำเป็นต้อง
ออกพระราชกำหนด พ.ศ.2291 ระบุแยกประเภทของที่ดินเอาไว้ว่ามีที่ดินประเภทใดบ้างที่
ราษฎรไทยในสมัยนั้นจะเข้าไปจับจองเป็นที่นาของตนได้ นอกจากเหตุผลป้องกันการวิวาทข้างต้น
แล้ว เหตุผลที่สำคัญของฝ่ายบ้านเมือง คือ เพื่อป้องกันความยุ่งยากในการเก็บอากรทางข้าวข้าหลวง
นั่นเอง

ลักษณะที่ดินที่ชาวนาไทยจะเข้าไปจับจองทำนาได้ มีดังนี้คือ¹³

1. เป็นที่ดินที่ยังไม่เคยมีการทำนามาก่อน หมายถึงว่า ราษฎรสามารถไป “ไถ่เช่า
เล็กครั้ง ทำนา” ขึ้นใหม่ หรือหักร้างถางพงเอาเองได้

2. เป็นที่นาที่เคยเลิกร้างไปแล้ว ซึ่งอาจจะเป็นนาพลพากอน นาฝ้ายพล่าพัง หรือนาสัดก็ได้ แล้วราษฎรก็ไปจับจองทำนาขึ้นใหม่ได้

3. เป็นนาที่เลิกร้างมานานแล้ว จนมีต้นไม้งอกขึ้นในท้องนาใหญ่รอบแต่สองกำขึ้นไป

4. เป็นนาที่ร้างมานาน ไม่มีผู้ใดทำนาเป็นเวลา 1,2,3,4 ปีแล้ว

ลักษณะที่ดิน 4 ประเภทนี้ ราษฎรผู้ใดสนใจปรารถนาจะเลือกที่ใด ก็ให้ปฏิบัติตามระเบียบราชการดังนี้คือ ผู้ใดก็ตามที่จะ “โกนช่าง เลิกร้าง ทำนา” จะต้องไปแจ้งแก่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง ซึ่งได้แก่ **กรมเจ้าสัด** ให้ทราบ เพื่อไปตรวจสอบว่ามีนามากน้อยเพียงใด แล้วจะได้ให้ผู้นายหน้า นายอกร เสนา และกำนันนา เป็นผู้เขียนฎีกาโฉนดให้ไว้เป็นหลักฐานเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของว่า “ผู้นั้น อยู่บ้านนั้น โกนช่าง เลิกร้าง ที่ตำบลนั้น ขึ้นใหม่ ในปีนั้น เขตเท่านั้น”¹⁴ เป็นสำคัญ และให้เสนาเจ้าอำเภอมาบอกแก่ขุนทิพโพชนากลางให้ตราเป็นกฎหมายไว้

ขั้นตอนต่อไปของชาวนาไทย เมื่อมีนาครอบครองแล้วโดยมีกฎหมายบ้านเมืองรับรอง เช่นนี้ ก็ลงมือทำนา เจ้าของที่นานั้นจะต้องลงมือล้อมรั้วเขตไร่นาของตน ซึ่งในสมัยอยุธยา ราษฎรนิยมทำรั้วด้วยไม้ไผ่ เพราะเป็นไม้ที่หาง่าย การล้อมรั้วมีความสำคัญมาก เพราะได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายที่ออกในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง ดังนี้ คือ

อนึ่ง ถ้าผู้ใดทำนาใกล้บ้าน ใกล้ทาง หนีได้ล้อมรั้ว ถ้าโคกินโคชนเสียหาย ทำโทษ หนีได้ ถ้าล้อมรั้วแล้วโคกิน โคชน ให้เจ้าโคใช้โคชนนั้น¹⁵

3.1.3 แหล่งทำนา

เมื่อได้พิจารณาสภาพภูมิประเทศดังกล่าวข้างต้นแล้วก็พอจะอนุมานตามหลักฐานที่ปรากฏได้ว่า แหล่งทำนาของชาวนาไทยสมัยอยุธยานั้น เห็นจะได้แก่ แถบที่ราบภาคกลางนั่นเอง ได้แก่ เมืองอ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม (ปัจจุบันเป็นอำเภออินทร์บุรี และอำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรีตามลำดับ) เมืองสิงห์ เมืองสรรค เมืองสุพรรณ เพราะหัวเมืองเหล่านี้ได้ “เอาข้าวเปลือกบันทุกเรือใหญ่น้อยมาจอดขายที่แถวหน้าวัดสมอ วัดขุ่น และวัดขนาน”¹⁶ ของราชธานี สำหรับทางเหนือขึ้นไปจากนครสวรรค์ คงมีการปลูกข้าวบ้าง คงไม่มากเหมือนบริเวณทางใต้ ที่พิเศษโลกคงทำนากันมาก เพราะเป็นเมืองสำคัญทางเหนือ จึงต้องเลี้ยงตนเอง นอกจากนั้นที่กำแพงเพชรก็ยังเป็นแหล่งทำนาอีกด้วย เพราะ “ครั้นถึงเดือนห้า ปีมะเส็ง เอกศก พระเจ้าหงสาวดีดำรัสให้พระมหาอุปราช ถือพล 50,000 ลงมาตั้งทำนา ณ เมืองกำแพงเพชร”¹⁷ สำหรับตัวเมืองอยุธยาเองก็คงจะปลูกข้าวทำนากันบ้าง เพราะแม้เวลาผ่านไปจนถึงสมัย

รัชกาลที่ 4 ปรากฏว่าชาวกรุงเก่า มีข้าวเหลือเพื่อนำมาถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

3.1.4 พันธุ์ข้าวที่ปลูก

ตามหลักฐานของผู้ที่บันทึก ที่เห็นและที่ใช้ชีวิตอยู่ในอาณาจักรอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ได้บันทึกไว้ว่า ข้าวที่ปลูกในอาณาจักรอยุธยา มีข้าวเจ้าเป็นพืชหลัก เพราะ “ปลูกกันทั่วราชอาณาจักรเป็นอันมากอย่างสิ้นเหลือ จนพลเมืองในประเทศเพื่อนบ้านมาหาซื้อไปใช้บริโภคทุกปี”¹⁸ นอกจากนี้ยังมีการเพาะปลูกข้าวพันธุ์อื่น ๆ บ้าง เช่น ข้าวโพดสาลี ซึ่งเพิ่งจะได้มีการปลูกขึ้นในอาณาจักรอยุธยา เมื่อประมาณกลางรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ นอกจากนี้ก็มีข้าวฟ่าง ข้าวเดือยและข้าวชนิดอื่น ๆ อีก¹⁹

สำหรับข้าวเจ้าถือเป็นพืชผลเก็บเกี่ยวทางเกษตรอันสำคัญของชาวไทย และเป็นอาหารที่ดีที่สุด แชรแวสได้ตั้งข้อสังเกตว่า มีอยู่สามชนิดด้วยกัน ชนิดแรกทำการเพาะปลูกโดยไม่ต้องปักดำ ต้นข้าวสามารถเติบโตและเจริญงอกงามได้เองในที่ชื้นและในที่ลุ่ม ข้าวชนิดนี้จึงมีราคาถูก แต่ในรสนิยมของชาวต่างชาติฝรั่งเศสบอกว่า มีรสชาติดีพอใช้²⁰ ส่วนข้าวอีกสองชนิด วิธีเพาะปลูกต้องใช้วิธีปักดำ ปกติชาวนาไทยจะเริ่มปลูกในเดือนกรกฎาคม และเก็บเกี่ยวราวปลายเดือนพฤศจิกายน มีชนิดหนึ่งในสองชนิดหลังนี้ มีเมล็ดเป็นสีขาวราวกับหิมะ รับประทานแล้วจะย่อยง่ายกว่าชนิดอื่น ข้าวประเภทนี้มักขึ้นตามภูเขา ฉะนั้นจึงมีลักษณะเบาและแห้งสนิท เป็นผลให้มีราคาแพงมาก ชาวไทยทั่วไปคงไม่ค่อยมีโอกาสได้รับประทาน เพราะเป็นที่สังเกตในสมัยนั้นว่า “มีแต่เศรษฐีกับเจ้านายเท่านั้นที่จะซื้อบริโภค”²¹

ข้าวสาลีเป็นข้าวที่ปลูกขึ้นในที่ดอน ที่น้ำท่วมไม่ถึง วิธีเพาะปลูกคือ ชาวนาจะต้องคอยรดน้ำให้ชุ่มชื้น ลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า ชาวนาไทย “ใช้รดน้ำด้วยกระป๋องน้ำรดต้นไม้”²² หรือไม้กั้นน้ำฝนที่กักเก็บเอาไว้ในอ่างเก็บน้ำ ซึ่งตั้งอยู่ในที่สูงกว่าไร่ข้าวให้ไหลลงมาเอิบอาบซาบไปตามไโร่นั้น ๆ ข้อที่น่าสังเกตคือว่าข้าวสาลีนี้ไม่เป็นที่นิยมของชาวไทย มีเพียงสมเด็จพระนารายณ์ฯ ของค์เดียวเท่านั้น ที่มีไร่ข้าวสาลีอยู่ในเมืองไทยขณะนั้น ลาลูแบร์ออกความเห็นที่ชาวยุโรปไม่นิยมปลูกข้าวสาลีก็เพราะเป็นข้าวที่จะต้องเอาใจใส่มากเป็นพิเศษ และสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก หรืออาจเป็นเพราะว่า

*ชรแวสกล่าวว่า ประมาณ 12-15 ปีมานี้ (นับจากที่เขามาอยู่ในกรุงสยาม) ผู้เขียนจึงอนุมานว่า คงจะราว ๆ กลางรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ

อาณาจักรอยุธยามีข้าวเจ้ามากเพียงพอสำหรับราษฎรสามัญ จะใช้บริโภคกันอย่างเหลือเฟือแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องปลูกข้าวสาลีเพิ่มอีก

มีหลักฐานว่า ข้าวสาลีนี้เป็นพันธุ์ข้าวที่นำมาจากต่างประเทศและมีผู้บอกเล่าแก่ลาลูแบร์อีกที่ว่า ชาวแขกมัวร์เป็นผู้นำพันธุ์ข้าวชนิดนี้มาปลูกในอาณาจักรไทย และชาวนาไทยเรียกชื่อกันว่า ข้าวโพดสาลี ประโยชน์ของข้าวสาลีใช้ในการทำขนมปังสด ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ฯเคยสั่งให้ทำแล้วพระราชทานให้แก่พวกคณะที่ติดตามลาลูแบร์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้วิจารณ์ว่า ขนมปังแห้งผากเกินไป แต่กระนั้นก็ตามยังมีชาวยุโรปชาติอื่นยืนยันกับลาลูแบร์ว่า “ขนมปังสด ข้าวสาลีของประเทศสยามนั้นดี”²³

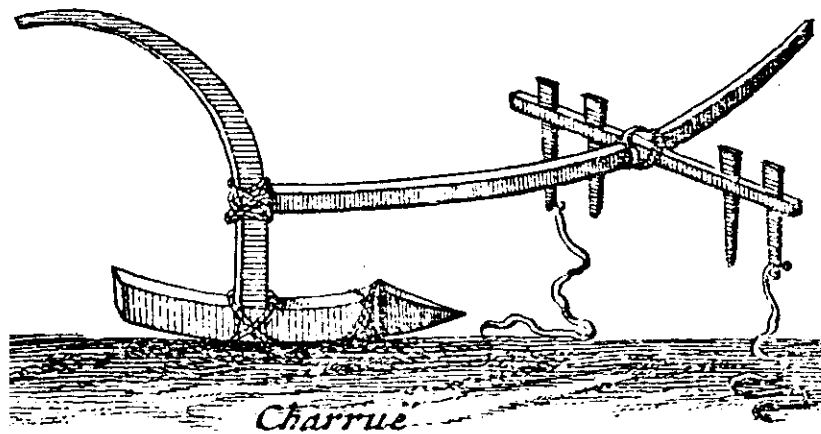
ข้าวประเภทสุดท้ายที่ชาวไทยรู้จักกันดีก็คือ ข้าวโพด เป็นข้าวที่นิยมปลูกกันแต่ในสวนเท่านั้น การรับประทานก็ดูเหมือนจะเป็นวิธีเดียวกันกับที่คนไทยในปัจจุบันปฏิบัติ กล่าวคือ “ใช้ต้มหรือหนึ่งทั้งรวง โดยไม่แยกนวดออกมาเป็นเมล็ด ๆ เสียก่อน แล้วก็กัดกินแต่เมล็ดข้างในเท่านั้น”²⁴

3.1.5 การไถนา การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การนวดข้าวและการสีข้าว

ชาวนาไทยใช้โคและกระบือในการไถนา มาตั้งแต่ครั้งอยุธยา แม้ปัจจุบันก็ยังใช้อยู่ ถ้าเป็นที่ดอนก็ใช้โค ถ้าเป็นที่ลุ่มและเลนก็ใช้กระบือ²⁵ การไถนา ใช้วิธีจูงสัตว์ดังกล่าวด้วยเชือกเส้นหนึ่ง ซึ่งร้อยสนตะพายเข้าในกระดูกอ่อนที่แยกช่องจมูก และเพื่อมิให้เชือกเลื่อนไหลในขณะที่ยิ่ง ชาวนาจึงขอดปลายเชือกให้เป็นปมเสียทั้งสองข้าง และเชือกเส้นเดียวกันนี้ยังล่ามเข้าไปในรูพังงา ซึ่งเจาะไว้ที่คานของคันไถอีกด้วย

คันไถที่ใช้ในสมัยนั้น ทำอย่างง่าย ๆ ไม่มีล้อเลื่อน ประกอบด้วยคานไม้ยาวท่อนหนึ่งอันเป็นดุก อีกท่อนหนึ่งปลายงอนอันเป็นคันถือ อีกท่อนหนึ่งสั้นกว่าและใช้ไม้เนื้อแข็งกว่าผูกขวางไว้เกือบจะทะแยงกันตรงใต้คันดุก และไม้ท่อนที่สามนี้เองที่ติดหัวผานไม้ทั้งสี่ ใช้เชือกหนึ่งมัดติดกันเข้าไว้²⁶ (ดูภาพประกอบ)

การทำนาในที่ดอนของชาวนาไทย ซึ่งได้แก่ชาวนาที่อาศัยอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ นั้น ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวพันธุ์ดี (ข้าวนาดำ) และสามารถเก็บรักษาไว้ได้นานกว่ากัน วิธีเพาะปลูกเขาจะเอาข้าวเพาะไว้เป็นกล้า งามจนขึ้นตามสมควรแล้ว ก็ย้ายเอาไปปลูกในที่ซึ่งได้เตรียมไถคราดล่วงหน้าไว้แล้ว แล้วก็ไขน้ำเข้ามาจนกระทั่งน้ำเพียงพอ ทำให้ดินนุ่ม เมื่อต้องใช้วิธีเช่นนี้ชาวนาจึงต้องมีอ่างเก็บน้ำไว้ในที่ดอนกว่าเล็กน้อย หรือมิฉะนั้นก็ต้องกักเก็บน้ำฝนไว้ในท้องทุ่งนั่นเอง โดยยก

ภาพคันไถ

จาก เดอ ลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร :
ก้าวหน้า, 2510), เล่ม 1, หน้า 77.

คั้นนารอบ ๆ เป็นกระทง เมื่อระบายน้ำเข้าไปในนาแล้วก็ไถคราดทำพื้นดินให้เรียบเสร็จแล้วจึงนำข้าวกล้ามาดำมิดลงไปดิน ทีละกอเรียงรายกันไป โดยใช้นิ้วหัวแม่มือกดลงไป²⁷

เมื่อข้าวออกรวงและแก่ดีแล้ว ชาวนาก็ลงมือเก็บเกี่ยว ซึ่งกระทำในราวเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นเวลาที่น้ำลดลง ในการเก็บเกี่ยว บรรดาชาวนาจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะ “ลงแขก” กล่าวคือ ในตอนกลางวันพวกเขาจะพากันไปชนฟ่อนข้าวจากนากลับมายังบ้าน ตกเวลา กลางคืนก็จะใช้วัวหรือกระบือเหยียบวนไปวนมาให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวง ในโอกาสที่ชาวต่างประเทศได้ตั้งข้อสังเกตว่า “เป็นที่น่าพิศมัยมาก เมื่อได้เห็นเขาทำงานกันในฤดูเก็บเกี่ยวนี้ เขาเพื่อนรำ ดื่มและกินร่วมกัน แล้วร่วมการรื่นเริงกลางแจ้งด้วยการร้องรำทำเพลง และจุดไฟสว่างไสวที่กลางทุ่งหรือหน้าบ้าน”²⁸ แสดงให้เห็นว่าการร่วมมือกันทำและมีการฉลองด้วยการรื่นเริงเช่นนี้ เป็นการ แสดงออกถึงความปลาบปลื้มยินดีกับผลผลิตที่ได้รับ อันเป็นความสำเร็จที่ได้เห็น้อยากมา เป็นเวลาหลายเดือน

ภายหลังจากที่เมล็ดข้าวเปลือกรวงออกหมดแล้ว ก็ใช้วิธีกอบเมล็ดข้าวขึ้นโรยจากที่สูงสัก เล็กน้อย เพื่อให้ลมพัดเอาข้าวที่เมล็ดลีบและกากออกไปเสียให้หมด หลังจากนั้นชาวนาก็จะตำข้าว เปลือกในครกไม้ขนาดกระเดื่อง หรือขัดในเครื่องสีมือที่ทำด้วยไม้เหมือนกัน จึงออกมาเป็น ข้าวกล้องได้²⁹ โรงสี โรงกระเดื่อง ที่รับสีข้าวของชาวนายุทธยา มีหลักฐานอยู่ว่า ตั้งอยู่แถวหน้าวัด สมอ วัดขุ่น และวัดขนาน ซึ่งถือเป็นย่านสีข้าว ช่อมข้าว ชายชาวพระนครศรีอยุธยาที่เป็น แหล่งใหญ่ทีเดียว³⁰

3.1.6 นโยบายของผู้ปกครองในการทำนา

จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา ก็อาจกล่าวได้ว่าผู้ปกครองอยุธยาได้ให้ การสนับสนุน ทำนุบำรุงการทำนาเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการขยายเนื้อที่ทำนา ด้านการคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดกับต้นข้าว และการให้กำลังใจแก่ชาวนา นอกจากนี้ผู้ปกครองอยุธยาก็ยังได้เอาใจใส่ต่อกิจการอื่น ๆ ที่จะเกื้อกูลต่อการทำนาอีกพอสมควร เช่น การ ส่งเสริมแรงงานในการทำนา การขจัดปัดเป่าการทะเลาะวิวาทที่จะทำให้เสียเวลาทำนาและการ ชลประทาน ซึ่งถือเป็นกิจกรรมที่รัฐบาลเกี่ยวข้องน้อยที่สุด

ด้านการขยายเนื้อที่ทำนา จะเห็นได้ว่า รัฐบาลอยุธยาได้แสดงนโยบายอย่างเด่นชัดใน การขยายเนื้อที่ทำนาอย่างกว้างขวางหลายระดับด้วยกัน ดังปรากฏในกฎหมายลักษณะกบฏศึก ที่กล่าวไว้ว่า

อนึ่งป่าดงทุ่งว่างร้างทร หาผู้อยู่ทำมาหากิน (ทำนา ทำไร่ ทำสวน ฯลฯ) มิได้ แต่ผู้ใด
ชักชวนราษฎรให้เข้ามาทำมาหากิน เอาส่วยสาอากรขึ้นพระคลัง บำนานเป็นลู่³¹

ตามกฎหมายฉบับนี้ หมายความว่า รัฐบาลต้องการให้ที่ดินที่เป็นป่าดงได้รับการบุกเบิก เพื่อผู้คน
จะได้เข้าไปทำนาทำไร่หรือทำสวนตามแต่ความต้องการของราษฎร แล้วจะได้เก็บอากรขึ้นแก่
พระคลัง สำหรับในเรื่องการหักร้างถางป่านี้ พระยาพลเทพซึ่งเป็นเสนาบดีกรมเกษตรราชการ
เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและควบคุมกิจการด้านนี้โดยตรง ซึ่งปรากฏหลักฐานอยู่ในพระธรรมนูญ
ว่า พระยาพลเทพเจ้ากรมนา จะใช้ตราพราหมณ์ทรงเครื่องและไถ เพื่อกิจการหักร้างถางป่า³²

ในที่ดินประเภทอื่น ๆ รัฐบาลก็เปิดการขยายเนื้อที่อย่างกว้างขวาง จะเห็นได้จากการที่รัฐ
บาลอนุญาตให้ราษฎรเข้าจับจองที่ทำนาในเขตต่าง ๆ ดังนี้ เช่น เคยเป็นที่นาที่เคยเลิกร้างไปแล้ว
ซึ่งอาจจะเป็นนาพลพากอน นาฝายพลาพัง หรือนาสัตถ์ก็ได้ อีกประเภทหนึ่งก็คือ เคยเป็นที่นาที่
เลิกร้างมานานแล้วจนมีต้นไม้งอกขึ้นในท้องนาใหญ่รอบแต่สองกำขึ้นไป ประเภทสุดท้ายก็คือ
ที่นาที่ร้างมานาน ไม่มีผู้ใดเข้ามาเป็นเวลา 1-4 ปีแล้ว ที่นาที่รกร้างเหล่านี้ ราษฎรทุกคนมีสิทธิ์
เข้าไปจับจองทำนาได้³³

นอกจากนี้ในกรณีนี้ผู้จะทำไร่นาไม่มีที่ดิน แต่ถ้ามีเจตนาจะทำมาหากินสร้างประโยชน์ให้
แก่แผ่นดิน ก็จะได้รับส่งเสริมจากกฎหมายดังนี้ ซึ่งได้แก่กรณีการขอที่ดินทำกิน กับ
กรณีเช่าที่ดินทำกิน

กรณีขอที่ดินทำกินนั้น มีกฎหมายออกมาว่า

มาตราหนึ่ง มาขอทำที่ไร่นา เรียกสวน ป่า น้ำละหารห้วย หนอง คลอง บึงบางที่ใด ๆ
เจ้าของให้ทำแล้ว แลจะเอาของตนคืนนั้น ท่านว่าให้เอาคืนแต่ใน 3 ปีลงมา ถ้าแลผู้
ขอทำ ๆ พันกว่า 3 ปีขึ้นไป ให้สิทธิแก่ผู้ขอทำแต่ในที่จะทำกินไปนั้น ถ้ามีทำกินต่อ
ไป จะขาย จะจำนำ แลจะให้แก่พี่น้อง ลูกหลาน ทำกินสืบ ไปนั้นมิได้ ที่นั้นให้เป็นสิทธิแก่
เจ้าของเดิม³⁴

กฎหมายฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลต้องการให้ราษฎรมุ่งทำมาหากินอย่างที่สุด และ
ป้องกันไม่ให้เจ้าของเดิมทวงคืนง่าย ๆ ด้วย โดยกำหนดให้ “เอาคืนแต่ใน 3 ปีลงมา” และยังมีข้อแม้
ซึ่งได้ส่งเสริมโดยทางอ้อมว่า หากผู้ขอทำนาได้ทำนา ทำไร่มากกว่า 3 ปีขึ้นไปแล้ว ผู้นั้นจะได้เป็น
เจ้าของกรรมสิทธิ์ที่นา ที่ไร่นั้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายอีกด้วย

กรณีของการเช่าที่ดินทำกินนั้น มีกฎหมายออกมาว่า

...ผู้ใดเช่าที่นา ไว้ว่าจะทำกินและให้ค่าเช่าแก่เจ้าของนั้นแล้ว เมื่อถึงเทศกาลจะทำ
นา ยังมิได้ทำนา ถ้าเจ้า(ของ)นา เอานาไปให้ผู้อื่นเช่าแล้ว ควรให้เรียกเอาค่านานานั้นคืน
เป็นทวีคูณ³⁵

(กฎหมายฉบับนี้มีข้อแม้ว่า ที่ไม่ทำนาเพราะไม่มีฝน แต่เมื่อฝนตกแล้วให้ทำมิฉะนั้นจะเรียกค่านาคืน
เป็นทวีคูณไม่ได้)

ตามกฎหมายฉบับนี้สะท้อนให้เห็นว่า ถ้าหากผู้เช่ามีเจตนาจะทำนาแน่นอนแต่ที่ไม่ได้ทำ
เพราะไม่มีฝน ผู้เช่าที่ทำนาสามารถเรียกค่าเช่าคืนได้ถึงสองเท่าตัว ถ้าหากเจ้าของนาเอาไปให้ผู้อื่น
เช่าเสีย

ในด้านกรป้องกันภัยอันตรายที่เกี่ยวกับต้นข้าว นับว่าเป็นนโยบายที่รัฐบาลให้ความสำคัญ
สำคัญเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะข้าวเป็นพืชหลักที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออาณาจักรอยุธยาที่มีคุณมหา
ศาล ซึ่งถ้าใครก็ตาม “ดูถูกแม่โพสพซึ่งเลี้ยงมันมา หาที่ปนปามหมีได้”³⁶ ก็จะถูกกฎหมายลงโทษ
อย่างรุนแรง ฉะนั้นปฐมกษัตริย์ของอยุธยาจึงได้ออกกฎหมายให้ความสำคัญคุ้มครองและทะนุบำรุงตลอด
จนทะนุถนอมต้นข้าวอย่างพิถีพิถันมาก พยายามปกป้องมิให้เกิดอันตราย ไม่ว่าจะเป็นการกระทำ
จากมนุษย์หรือจากสัตว์ จะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ในอันที่จะเป็นอันตรายแก่ต้นข้าว ใน
ทุกระยะที่มันเจริญเติบโตตลอดจนถึงเวลาที่ข้าวสุกกึ่งเกี่ยวได้ ซึ่งได้มีบทลงโทษทั้งปรับทั้ง
จำ ทั้งตัดอวัยวะบางส่วน เพื่อให้เข็ดหลาบและจดจำ ซึ่งมีรายละเอียดพอแยกประเภทได้ดัง
ต่อไปนี้

ประการแรก การคุ้มครองต้นข้าวอันเกิดจากการกระทำอันตรายจากสัตว์เลี้ยงที่ถูกปล่อย
ปละละเลย ซึ่งได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ และหมู อันเป็นสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงกันทุกหนแห่ง ผู้ปกครอง
ออกกฎหมายให้ทำรั้วล้อมไว้ หรือผูกสัตว์ไว้ เพื่อมิให้ออกมาทำลายต้นข้าว โดยเฉพาะในเดือน
6,7,8 และ 9 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ต้นข้าวกำลัง “เป็นต้นเป็นลำ” บทลงโทษในสมัยนั้นมีความละเอียด
ละออและพิสดารมาก กล่าวคือ มีการกำหนดบทลงโทษหนักเบาตามประเภทของสัตว์ และเพศของ
สัตว์ด้วย เช่น ถ้าเป็นช้าง ซึ่งถือเป็นสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ เจ้าของสัตว์ก็จะถูกปรับมากกว่าเจ้าของสัตว์
ที่มีสัตว์ขนาดเล็กกว่า ส่วนกรณีเพศของสัตว์ ถ้าเป็นโคตัวผู้ทำลายไร่นาเสียหาย ผู้เป็นเจ้าของสัตว์
จะถูกปรับในอัตราที่สูงกว่าเจ้าของโคตัวเมีย ทั้งนี้เพราะสัตว์ “ตัวผู้” มีกำลังในการทำลายหรือสร้าง
ความเสียหายได้มากกว่าสัตว์ “ตัวเมีย” นอกจากนั้นบทลงโทษยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขคุณสมบัติของ
“ข้าว” อีกด้วย กล่าวคือข้าวที่ถูกสัตว์ทำอันตรายนั้น ถ้าเป็นข้าวที่อยู่ในระยะสำคัญก็จะถูกลงโทษ
หนัก ถ้าเป็นระยะที่ไม่สำคัญโทษก็จะเบาบางลง ที่ปรากฏในกฎหมายได้กำหนดระยะของต้น

ข้าว เพื่อใช้ในการปรับมี 4 ระยะ คือ “เป็นต้นเป็นลำ” “เป็นข้าวกล้า” “ข้าวมันยังไม่ออกรวง” และ “ข้าวออกรวง” สำหรับระยะของต้นข้าวประการหลังนี้ ถือเป็นระยะที่ข้าวมีคุณค่าสูง จึงมีบทลงโทษหนักกว่าตอนที่ข้าวออก “เป็นต้นเป็นลำ” หรือเป็น “ข้าวกล้า” สำหรับ “ข้าวมันยังไม่เป็นรวง” เป็นข้าวที่มีความสำคัญน้อยที่สุด เพราะเป็นข้าวที่ไม่สมบูรณ์ ฉะนั้นถ้าหากสัตว์ได้ทำความเสียหายแก่ข้าวประเภทนี้แล้ว เจ้าของสัตว์ก็就会被ถูกลงโทษปรับเบาที่สุด³⁷

ประการที่สอง การคุ้มครองต้นข้าวจากภัยอันตรายจากสัตว์เลี้ยง ในกรณีที่มีการกลั่นแกล้งเกิดขึ้น เช่น แกล้งผูกบ้างจูงบ้าง ขี่บ้างเข้าไปเหยียบย่ำต้นข้าว ทำลายต้นข้าวในนาของผู้อื่น หรือมีการแกล้งขับฝูงวัวบ้าง ฝูงควายบ้าง หรือโขลงช้างบ้าง เข้าไปทำลายไร่นาของผู้อื่น การกระทำดังกล่าวเหล่านี้ จะได้รับการลงโทษรุนแรงกว่าประเภทแรก(ข้างต้น) เพราะเป็นการส่อเจตนาร้ายของผู้กระทำ ส่วนความละเอียดละออ และความพิสดารในการกำหนดโทษนั้นก็ยังคงใช้เงื่อนไขเช่นเดียวกับความผิดประเภทแรกคือ โทษหนักหรือเบาขึ้นอยู่กับชนิด เพศของสัตว์ และความสำคัญของระยะต้นข้าว³⁸

ประการที่สาม การคุ้มครองต้นข้าวจากการกลั่นแกล้งของมนุษย์โดยตรง(ที่ไม่ได้อาศัยสัตว์เป็นเครื่องมือ) เช่น

“ขับล้อเกวียนเหยียบถัดข้าวในขณะที่เป็นรวง”³⁹

“ขับเข็กราตถัดข้าวผู้อื่น”⁴⁰

“ทำทงศักดิ์สามหาว และกระทำขอน ไม่กล้าถึงเกือกทับต้นข้าวของผู้อื่น”⁴¹

“จงใจไปถอนต้นข้าวของผู้อื่นเสีย”⁴²

“ไปถ่ายอามรดข้าวในนาของผู้อื่น”⁴³

“ถ่อเรือถัดข้าวผู้อื่นสู่แหลก”⁴⁴

“เกี่ยวหญ้าในนาของผู้อื่นและไปเกี่ยวเอาต้นข้าวด้วย”⁴⁵

และประการสุดท้ายคือ

“เผาต้นข้าวลามไปไหม้ข้าวในนาผู้อื่น”⁴⁶ เป็นต้น

ประการที่สี่ การคุ้มครองต้นข้าวจากการกระทำของมนุษย์ในอันที่จะเป็นอันตรายต่อต้นข้าวในทางอ้อม ได้แก่ การลักลอบหาปลาในนาของผู้อื่น ซึ่งกฎหมายระบุไว้ว่า จะเป็นการหาปลาในลักษณะ ดักลอบ ดักไซ ดักซุด หรือดักลิ้น ก็ถูกลงโทษปรับทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีบทลงโทษผู้ขโมยเครื่องมือในการทำนา ซึ่งได้แก่ แอก ไถ เป็นต้น มีบทลงโทษผู้ขโมยไข่น้ำออกจากนาขโมยดินในนาออกไปตลอดจนมีบทลงโทษแก่ผู้ทำลายรั้วที่ล้อมไร่นาไว้ด้วย⁴⁷

ประการที่ห้า การคุ้มครองต้นข้าวที่อาจเกิดอันตรายจากการไถในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นภาวะที่อาจพลั้งเผลอได้ ผู้ไถนาจะต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะอันตรายจากการไถมีมากนัก ผู้ปกครองอยุธยาจึงได้ออกกฎหมายลงโทษไว้ ได้แก่

“ไถนาเพลินไปเหยียบข้าวของผู้อื่นเกิดเสียหาย”⁴⁸

“ผู้หนึ่งไปไถนาอยู่ อีกผู้หนึ่งไปชิงไถ”⁴⁹

“เอาโค กระบือไปไถข้าวที่เจ้าของพังหว่าน”⁵⁰

“เอาโค กระบือไปไถข้าวในนาของผู้อื่นขณะเป็นต้นเป็นใบ เป็นข้าวกล้า เป็นข้าวออกรวง”⁵¹

“ไถนาโดยที่ยังมีทันหว่านข้าวลงนา มีคนมาไถซ้ำ”⁵²

“ผู้ใดบังอาจคราดกลบขี้ไถ”⁵³

และ “ถ้าไถข้าวในนาของผู้อื่นเสีย”⁵⁴

ฉะนั้นผู้ใดก็ตามไถนาในลักษณะดังกล่าว จะมีเจตนาหรือไม่มีเจตนา ก็จะถูกลงโทษปรับทั้งสิ้น เพราะสร้างความเสียหายให้แก่ต้นข้าว

ประการที่หก ออกกฎหมายลงโทษแก่ผู้ที่ลักขโมยนาและลักขโมยข้าวเป็นการเฉพาะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ปกครองอยุธยาเห็นคุณค่าของข้าวมากเพียงใด ในการลักขโมยนาก็ได้มีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

“ไปปักข้าวลงในนาของผู้อื่น และอ้างว่านาของตน”⁵⁵

“นาเป็นของผู้อื่นเคยทำมาแต่ก่อน และมีคนไปชิงไถ ชิงหวดเอานาผู้อื่นมาทำ”⁵⁶

“ผู้ใดไปพูนโคก ปลูกห่าง ยกคันนา และอ้างว่า นานั้นเป็นของตน”⁵⁷

ผู้แอบอ้างด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ ถูกลงโทษทั้งสิ้น สำหรับในกรณีลักขโมยข้าว ก็มีวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

“ขโมยข้าวกล้า”⁵⁸

“ลักเกี่ยวข้าวเมื่อใกล้ออกรวง ทั้งท้องและข้าวออกรวงแล้ว”⁵⁹

“ลักขโมยข้าวฟ่อนในนาที่เจ้าของเกี่ยวเอาไว้แล้ว”⁶⁰

“ลักขโมยข้าวย่อยที่เจ้าของนวดเอาไว้ในร้าน ลาน พ้อม เสวียน ชั่งป้า”⁶¹

“ลักข้าวฟ่อนในลาน”⁶²

“ลักขโมยข้าวหลวง ไม่ว่าจะป็นข้าวในทุ่งในลาน หรือในฉาง”⁶³

ข้อที่น่าสังเกต บทลงโทษแก่ผู้ขโมยข้าวของหลวง จะได้รับโทษมากที่สุดคือ ถูกตัดมือและตัดเท้าโดยไม่มีเงื่อนไขอย่างใด ส่วนผู้ขโมยข้าวฟ่อนในลาน ก็จะถูกลงโทษหลายชั้น ได้แก่ถูกปรับ ถูกเขี่ยน และถูกนำไปขึ้นขนาหยังเป็นเวลา 3 วัน และให้ร้องประจานตนเองว่า “คนทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงอย่างข้า ๆ เป็นผู้ร้ายลักข้าว”⁶⁴ แต่ถ้าขโมยเป็นจำนวนมากตั้งแต่ 1,000 ฟ่อนขึ้นไปก็จะถูกตัดมือตัดเท้าจนสิ้น กรณีขโมยข้าวย่อยก็ได้รับโทษทำนองเดียวกัน แต่เวลาร้องประจานตนเองให้ร้องว่า “ท่านทั้งหลายอย่าดูเยี่ยงข้า ๆ ลักข้าวเปลือก”⁶⁵ และถ้าขโมยข้าวมากกว่า 40 สัด ก็จะถูกตัดมือตัดเท้าสิ้นเช่นกัน

ในด้านการให้กำลังใจแก่ชาวนายุทธยา รัฐบาลก็อาศัยพิธีกรรมทางศาสนาเป็นแนวทางสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่นตลอดจนเป็นกำลังใจอุดหนุนให้ชาวนาทำมาหากินด้วยความมั่นใจ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวนี้ จัดขึ้นแทบจะทุกขั้นตอนของการทำนา เป็นต้นว่า เริ่มที่จะเพาะปลูก ไถนา ขอฟนและยามเก็บเกี่ยว เป็นต้น

ในการเริ่มต้นที่จะมีการเพาะปลูก ก็มีการทำ “พิธีเผาข้าว” หรือ “พิธีธานยทาหะ” เป็นพระราชพิธีในเดือนสาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ประทานคำอธิบายว่า พิธีนี้มีจุดประสงค์กว้าง ๆ เพื่อเป็นสวัสดิมงคลแก่ธัญญาหาร ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับพระนคร แต่ถ้าพิจารณารายละเอียดของพระราชพิธีแล้วจะเห็นได้ว่า ความหมายของพระราชพิธีนี้อยู่ที่คำทำนาย ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า พิธีเผาข้าวนี้ เป็นพิธีเสี่ยงทายพิธีหนึ่ง เพื่อขจัดความหวาดหวั่นของชาวนาชาวนาไรที่มีต่อภัยอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นภายหลังหน้า หรือไม่ก็เพื่อระงับใจคนที่ฟุ้งซ่าน เชื่อนิมิต โชคลาง

แล้วคิดการทุจริต เป็นผีซ้ำคำพลอยให้เกิดการยุ่งเหยิง หุกหยุกขึ้น เมื่อเสี่ยงทาย พอได้ นิมิตคืออยู่ ก็จะไม่อาจคิดฟุ้งซ่าน ฝันฟ้าและดินไปได้ จึงได้พอ ใจเสี่ยงทายให้คนเห็นมาก ๆ เป็นการแสดงน้ำใจ ฟ้าดินและพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นที่เกรงขามแก่คนทั้งปวง⁶⁶

ครั้งถึงเดือน 5 และเดือน 6 ก็จะเป็นฤดูกาลที่จะลงมือทำนากัน พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงบำรุงขวัญชาวนาด้วยพิธี “พิธีขมวงกล” และ“จรตพระนั่งคัล” ซึ่งการประกอบพิธีทั้งสองนิยมกระทำด้วยกัน กล่าวคือ พิธีพิธีขมวงกลนั้นก็เป็น การสวดมนต์ทำขวัญพิธีชนิดต่าง ๆ ซึ่งมีข้าวเปลือกเป็นอาทิ ส่วนพิธีจรตพระนั่งคัลนั้น ก็คือ พิธีไถ จุดประสงค์ของพิธีจรตพระนั่งคัลก็เพื่อที่จะต้องการเสี่ยงทายให้รู้ล่วงหน้า การเสี่ยงทายก็ตรงที่ว่า ให้พระโคออกกินของที่นำมาเสี่ยงทาย 7 สิ่ง ได้แก่ ข้าวเปลือก ข้าวโพด ถั่ว งา เหล้า น้ำ และหญ้า ถ้าพระโคกินสิ่งใดก็มีคำทำนายว่า สิ่งนั้นจะ

บริบูรณ์ ซึ่งการเสียดายนี้เห็นว่ามอิทธิพลต่อจิตใจของชาวนาไทยพอสมควรทีเดียว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าทรงอธิบายไว้ว่า เป็นเพราะชาวนา

.....มีความหวาดหวั่นต่ออันตรายคือ น้ำฝน น้ำท่ามาก ฝนน้อยไป ค้างพลี้ยและสัตว์ต่าง ๆ จะบังเกิดเป็นเหตุอันตราย ไม่ให้ประโยชน์เต็มภาคภูมิเป็นกำลัง จึงได้ต้องแสหาทางที่จะแก้ไข และทางที่จะอุดหนุน และที่จะเสียดายให้รู้ล่วงหน้า จะได้เป็นที่มั่นอกมั่นใจ ก็การที่จะแก้ไขเขี่ยวน้ำฝนน้ำท่าซึ่งเป็นของเป็นไปโดยฤดูปรกติเป็นเอง โดยอุบาย และแรงลงทุนอย่างไรไม่ได้ จึงต้องอาศัยคำอธิษฐานและเอาความสัจเป็นที่ตั้งบ้าง ทำการซึ่งไม่มีโทษ นับว่าเป็นการสวัสดิมงคลตามซึ่งมีมาในพระพุทธศาสนาบ้าง บูชา เช่นสรวงตามที่มาทางไสยศาสตร์บ้าง ให้เป็นการช่วยแรงและเป็นที่ยึดมั่นใจตามความปรารถนาของมนุษย์ ซึ่งคิดไม่มีที่สุด⁶⁷

ในพระราชพิธีดังกล่าวนี้ ก็ยังมีการให้กำลังใจแก่ชาวนาอีกชั้นตอนหนึ่ง โดยการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงลงมือไถนาเอง เพื่อจะได้เป็นแบบอย่างแก่ราษฎร ชักนำให้มีความขยันหมั่นเพียรในการที่จะทำนา เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิตต่อไป เป็นผลให้มีฐานะมั่นคง และสร้างความเจริญไพบูลย์ให้แก่อาณาจักรด้วย⁶⁸

จะเห็นได้ว่า พิธีเผาข้าว และพิธีจรดพระนังคัล มีจุดประสงค์ทำนองเดียวกัน คือ เพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่ัญญาหาร ซึ่งจะเป็นเสบียงสำหรับบ้านเมือง

เมื่อชาวนามีความมั่นใจและลงมือปลูกข้าวแล้ว เมื่อเข้าถึงเดือนก่ำ เกิดปีใดฝนแล้งขึ้นมา ทางผู้ปกครองก็ช่วยบำรุงขวัญชาวนาต่อไป คือ จัดทำพิธี “พฤษภาคมศาสตร์” คือ พิธีขอฝนนั่นเองพระราชพิธีนี้เป็นพิธีจร เพราะเหตุว่า ถ้าปีใดมีฝนตกบริบูรณ์ถึงดพระราชพิธีนี้เสีย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงตั้งข้อสังเกตว่า พระราชพิธีพฤษภาคมศาสตร์นี้เป็นที่พออกพอใจแก่ชาวนาและชาวนามักจะคอยสังเกตว่า

ถ้าตั้งพระราชพิธี ฝนมีสมบุรณ์ก็เป็นที่ยึดใจ โยชกันไปไม่มีใครจับ ถ้าฝนขัดข้องก็มักจะบ่นหน้กอกหน้กใจ ไม่ค่อยสบายไป ฉะนั้นพระราชพิธีพฤษภาคมศาสตร์ จึงเป็นเครื่องประคองใจของราษฎรให้เป็นที่ชื่นชมยินดี มีความนิยมกันมาก จึงเป็นพระราชพิธีที่ยั่งยืนมาด้วยประการนี้⁶⁹

ครั้นถึงเดือนอ้าย ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เมล็ดข้าวในรวงแก่เต็มที่แล้ว ได้เวลาที่ชาวนาจะต้องเกี่ยวข้าว ปรากฏว่า น้ำก็ยังไม่ลด น้ำในท้องนายังมีมากอยู่ ก็จะสร้างความเสียหายให้แก่ชาวนา

ได้ เพราะเมล็ดข้าวในรวงแก่ ถ้าไม่ได้เกี่ยวก็จะหล่นร่วงลงเสียในน้ำ ถ้าหากไม่หล่น เมล็ดข้าวค้าง
อยู่ก็เป็นข้าวเมล็ดหักละเอียดไป ฉะนั้นผู้ปกครองจึงต้องหาหนทางช่วยเหลือโดยอาศัยพิธีกรรมทาง
ศาสนา พิธีนี้เรียกว่า “พิธีโล่น้ำ” หรือ “โล่น้ำเรือ” มีวัตถุประสงค์ก็เพื่อจะให้น้ำลดลงเร็ว ๆ ชาวนาจะได้
เกี่ยวข้าวได้ ไม่ทำให้ข้าวเสียหาย มีข้อที่น่าสังเกตว่า พระราชพิธีโล่น้ำเรือนี้ไม่ได้ปฏิบัติทุกปีและไม่
เสมอไปทุกแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ จึงทรงสันนิษฐานว่า พระเจ้าแผ่นดิน
ทรงกระทำพิธีเป็นการเฉพาะพระองค์ จะทำแต่เฉพาะในปีที่ต้องการให้น้ำลดเท่านั้น⁷⁰

จะเห็นได้ว่า นโยบายการให้กำลังใจแก่ชาวนาด้วยการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ดังกล่าว
นี้คงให้ผลมาก จึงได้ยึดถือปฏิบัติกันเป็นธรรมเนียมมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และ
เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ จะมิ่งดเว้นหรือยกเลิกไปก็บางพิธีเท่านั้น

ส่วนกิจการประเภทอื่น ๆ ที่ผู้ปกครองอยุธยาได้ปฏิบัติไปเพื่อช่วยเหลือชาวนาก็ยังมีอีกเล็กน้อย เช่น ด้านการห้ามปรามทาสไม่ให้ไล่ตัวในฤดูกาลไถนาเกี่ยวข้าว ดังมีกฎหมายปรากฏว่า
.....ครั้นอยู่จำเนียรระนานมาถึงเทศกาลไถนาเกี่ยวข้าวของท่าน แลมันผู้ทาสก็ดี ผู้ชาย
ก็ดี จะเอาเงินค่าตัวมันมาส่งแก่ท่าน เมื่อในเทศกาลนั้น ท่านว่าท่านน้ำจะเอาปลา ท่าน
จะเอาเข้า ท่านมิให้รับเงินเลย แลเมื่อไต่พ้นเทศกาลแล้วให้รับเงินตามมากแลน้อย⁷¹

ส่วนด้านการขจัดปิดป่ากรณีพิพาทนั้น ปรากฏว่า รัฐบาลอยุธยาได้จัดให้มีตำแหน่ง
เสนาบดีกรมนาขึ้น ซึ่งมีอำนาจที่จะตั้งศาลพิจารณาคความ บรรดาที่เกี่ยวข้องด้วยที่นาและโค
กระบือให้แล้วเสร็จไปโดยรวดเร็ว จะได้ไม่เสียเวลาในการทำนา เพราะก่อนนั้นมักเอาคดีความไป
พิจารณาในกรมอื่น⁷² กิจการประการสุดท้ายที่รัฐบาลอยุธยาเกี่ยวข้องน้อยที่สุด ได้แก่ เรื่องการชล-
ประทาน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสภาพภูมิประเทศของอาณาจักรอยุธยามีแม่น้ำจำนวนมาก เอื้ออำนวย
ต่อระบบการทำนาเป็นอย่างดีอยู่แล้ว กล่าวคือ รัฐบาลไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องขุดคลองขนาดใหญ่
เพื่อระบายน้ำเข้านาเลย เพราะชาวนาสามารถตักน้ำเข้านาได้เอง โดยขุดคลองเล็ก ๆ ซึ่งทำได้
โดยการร่วมแรงกัน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการชลประทานขนาดเล็กนอกจากนี้บางเมืองในอาณาจักรก็มีนา
ที่ตักน้ำไว้บริบูรณ์ จึงปลูกข้าวได้ทุกปี โดยไม่ต้องอาศัยน้ำฝนโดยเฉพาะ แต่อาศัยน้ำท่าที่ท่วมถึง
เท่านั้น ถึงกระนั้นก็ตาม เนื่องจากรัฐบาลมีความจำเป็นในการรังวัดนาเพื่อเก็บภาษีค่านา จึงต้องมี
การควบคุมการขุดคลองระบายน้ำ ไช้เข้านา ฉะนั้นในพระธรรมนูญจึงได้กำหนดให้พระยาพล-
เทพใช้ “ตราพระพิรุณขึ้นาค” ทรงเครื่องยืนหลังนาคราชดวงหนึ่ง สำหรับใช้ไปวัดน้ำเข้านา
ขุดบึงบาง คลองไชน้ำ”⁷³

3.1.7 หน้าที่ที่ชาวนาไทยพึงปฏิบัติต่อบ้านเมือง

หน้าที่สำคัญที่ชาวนาไทยสมัยอยุธยาจำต้องปฏิบัติต่อรัฐบาล คือ การเสียอากรค่านา ซึ่งอากรนี้ถือเป็นสิ่งจำเป็นที่รัฐพึงได้จากราษฎร ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาก็ต้องเสียค่านา ผู้ที่ประกอบอาชีพทำสวนก็ต้องเสียค่าอากรทำสวน ผู้ทำประมงก็เสียอากรค่าน้ำ ผู้ทำการค้าก็เสียอากรตลาด ฯลฯ

ตามหลักฐานที่ปรากฏ ชาวนาไทยจะต้องเสียอากรค่านาในรูปของ “หางข้าว” พอมารในระยะ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ พบหลักฐานว่า มีการเก็บอากรค่านาเป็นตัวเงิน โดยมีพิสดารดังนี้คือ เก็บไร่ละหนึ่งสลึงต่อปี ต่อพื้นที่นา 40 ตารางวา⁷⁴ ถ้าเป็นอากรค่านาของชาวนาในเขตหัวเมือง ต้องนำมาแบ่งครึ่งระหว่างเจ้าเมืองกับพระคลังหลวง แต่ในทางปฏิบัติปรากฏว่า เมืองที่อยู่ห่างไกลถึงชายแดน “มักไม่ค่อยได้ส่งค่านาถวายพระมหากษัตริย์เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก”⁷⁵

ตามกฎหมายที่ประกาศใช้ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อ พ.ศ. 2291 นั้นได้ออกกำหนดกฎเกณฑ์ให้ชาวนาต้องเสียอากรค่านาตามเงื่อนไขดังนี้ คือ

1. ผู้ทำนาใหม่และผู้ที่ทำนาในเขตร้างที่มีต้นไม้งอกขึ้นในท้องนา แล้วต้นไม้ไม่มีขนาดใหญ่รอบสองกำขึ้นไปนั้น “ให้ยกอากรค่านาหางข้าวเสียสองปี”⁷⁶ พอถึงปีที่สามจึงให้เริ่มเก็บอากรได้
2. นาใดก็ตามที่ร้างมาเป็นเวลานาน ไม่มีผู้ใดเข้าไปทำ เป็นเวลา 3-4 ปี แล้ว ถ้าผู้ใดเข้าไปทำใหม่ก็จะได้รับ “ยกค่านาหางข้าวเสียปีหนึ่ง”⁷⁷
3. กรณีที่ผู้เคยทำนาเป็นโจรผู้ร้ายยากจน ไม่ได้ทำนา นาร้างอยู่เป็นเวลา 1 ปีถึง 2 ปี ถ้ามีคนมาทำนารายใหม่ “ให้เรียกค่านาหางข้าวแต่ปีทำนั้นสืบไป”⁷⁸
4. ผู้ใดจะทำนาขึ้นใหม่หรือทำนาเก่าขึ้น แต่มิได้แจ้งให้เจ้าพนักงานทราบ ทางบ้านเมืองตรวจพบเข้า ให้ปรับเรียกเอาค่านาหางข้าวถอยหลังไปปีหนึ่ง

สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ชาวนาไทยแม้จะทอดทิ้งนาไว้ให้รกร้างว่างเปล่า ผู้เป็นเจ้าของจะต้องเสียอากรค่านาเช่นกัน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระองค์ทรงมีนโยบายที่จะบังคับให้ราษฎรไทยมีความขยันขันแข็งในการทำมาหากินนั่นเอง แม้จะออกพระราชบัญญัติบังคับชาวนาในลักษณะดังกล่าวแล้ว ผลในทางปฏิบัติก็ไม่ได้เต็มที่นักจะได้ผลก็เฉพาะในท้องถื่นที่พระเดชานุภาพแผ่ไปถึงอย่างสมบูรณ์เท่านั้น ลาลูแบร์จึงกล่าวว่า ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากที่ได้เห็นคนต่างชาติเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักร เพื่อบุกเบิกเพาะ-

ปลูกในที่ดินอันรกร้างว่างเปล่าที่มีอยู่เป็นอันมาก พระองค์ยังทรงพระราชทานให้จับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าเหล่านั้น พร้อมกับทรงช่วยเหลือพระราชทานโค กระบือ เพื่อใช้ในการประกอบกสิกรรม⁷⁹

3.2 การทำสวน ทำไร่

นอกจากอาชีพทำนาแล้ว การทำสวน ทำไร่ก็เป็นอาชีพที่ทำกันมากในอาณาจักรอยุธยา

3.2.1 การจับจองที่ดินทำสวน ทำไร่

ชาวอยุธยามีสิทธิในการทำสวน ทำไร่ได้ด้วยวิธีการที่ไม่ยากนัก ทำนองเดียวกับการจับจองที่ดินทำนา กล่าวคือ ให้ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายที่ได้วางไว้ เช่น ผู้ใดจะโค่นป่าทำไร่ นา หรือเรียกสวน ต้องแจ้งแก่เสนานายระวาง นายอากร เพื่อจะได้เดินทางไปดูเรียกสวน ไร่นา จะได้ทราบว่าจะทำสวนมากหรือน้อย เจ้าหน้าที่ดังกล่าวเมื่อตรวจตราแล้วจะลงมือเขียนโฉนดให้ไว้ เพื่อให้เป็นที่รู้ว่า “ผู้นั้น อยู่บ้านนั้น ทำที่ตรงนั้น ๆ” ไว้เป็นหลักฐาน ถ้าใครก็ตามลักลอบทำตามอำเภอใจ ไม่บอกแก่เจ้าหน้าที่ดังกล่าว บุคคลเหล่านั้นเมื่อทางการจับได้ให้ลงโทษ 6 สถาน⁸⁰ ตามกฎหมายฉบับนี้หมายความว่า ผู้ใดก็ตามสามารถเลือกที่ ที่ใดก็ได้ทำมาหากิน สร้างสวนก็ได้ จะทำไร่หรือทำนาก็ได้ ส่วนที่ดินอีกประเภทหนึ่ง คือ ที่ดินที่เคยทำกินมาแล้ว แต่ถูกทิ้งร้างไป ก็สามารถเข้าไปจับจองทำกินได้ ดังในกฎหมายระบุไว้ว่า ถ้าที่ที่ราษฎรผู้ใดเคยพำนักอยู่แล้วทิ้งให้ร้างไปนานถึง 9 ปี 10 ปี ก็ให้พ้นสิทธิจากที่ตรงนั้น ให้เจ้าหน้าที่คือ “แขวง” จัดให้ราษฎรซึ่งไม่มีที่พักพิงเข้าอยู่ทำมาหากินเสีย เพื่อ “อย่าให้ที่นั้นเปล่าเป็นท่าเนเสีย”⁸¹

3.2.2 ประเภทของสวน-ไร่

ชาวไทยประกอบอาชีพในการทำสวน ทำไร่ อยู่มากเท่า ๆ กับการทำนาเหมือนกัน การทำสวน ทำไร่มีทั้งทำแบบทั่ว ๆ ไป เพื่อนำผลผลิตผลไว้ใช้ภายในครอบครัวและการทำสวนทำไร่ขนาดใหญ่ ซึ่งหมายถึงการทำสวนผลไม้ และปลูกพืชไร่บางประเภทเพื่อจำหน่าย

สำหรับการทำสวนเพื่อไว้ใช้ในครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นการทำสวนครัว สำหรับการทำสวนประเภทนี้ไม่ต้องมีระเบียบการทางราชการเหมือนกับการทำสวนผลไม้หรือการทำไร่ทำนา ตามหลักฐานของลาลูแบร์ได้บันทึกไว้ว่า โดยทั่ว ๆ ไปชาวไทยปลูกพืชสวนครัวกันไว้ตามบ้าน ซึ่งพืชที่ปลูกนั้นได้แก่ หอมหัวเล็ก (ลาลูแบร์บอกว่าไม่มีหอมหัวใหญ่) หัวกระเทียม หัวไชเท้า ซึ่งพืชผลสามประเภทนี้ในเมืองไทย “กระเดียดมีรสหวานกว่าในประเทศของเรา(ฝรั่งเศส)

เทศ)”⁸² นอกจากนั้นก็มีแตงกวาผลเล็ก ๆ ซึ่งชาวอูรุษยานิยมรับประทานทั้งดิบ ๆ ทำนองเดียวกับชาวตะวันตก มีหัวผักกาดขาวขนาดใหญ่ พักทองผลเล็ก ๆ เนื้อในเป็นสีแดง ผักชีล้อม กระเพรา ผักปลัง เห็นขนาดใหญ่แต่มีปริมาณน้อยไม่ค่อยมีรสชาติ หน่อไม้เทศมีเป็นจำนวนมาก แต่ชาวไทยยังไม่รู้จักบริโภคกัน นอกจากนั้นก็มี ขิง ข่า มะกรูดและผัก

พืชผักเหล่านี้เป็นพืชผักที่ลาตูแบร์พบเห็น และลาตูแบร์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ผักบางประเภทที่ใช้ประกอบอาหารประเภทสลัด ที่เมืองไทยสมัยนั้นยังคงไม่ได้ปลูกกันและยังคงไม่รู้จักทั้ง ๆ ที่ “พื้นดินของสยามน่าจะปลูกผักเหล่านี้ได้ดี”⁸³ ผักเหล่านี้ได้แก่หัวผักกาดแดง หัวผักกาดชูการ์-ปิด หัวผักกาดแคร์รอด กระเทียมเทศ ผักกาดหอม ผักชีลา และผักชนิดอื่น ๆ นอกจากนี้เมืองไทยยังไม่รู้จักตั้งโอ้ แตงโมไทยแท้ ผักคื่นฉ่าย กระหล่ำปลีและกระหล่ำดอก⁸⁴

แต่พืชที่ชาวต่างประเทศชื่นชมเป็นพิเศษ คือ มันเทศ มีเนื้อในเป็นสีขาว บางที่เกือบเป็นสีม่วง เมื่อจะกินก็ใช้หมกขี้เถ้าไฟ “มีรสชาติคล้ายเกาลัด” ในทวีปอเมริกาใช้บริโภคต่างขนมปังสอดไส้⁸⁵ นอกจากนี้มีถั่วพันธุ์ต่าง ๆ แปลกกว่าที่ชาวฝรั่งเศสมีอยู่ และยังคงมีพืชพันธุ์ไม้ล้มลุกอีกหลายประเภทที่ปลูกกันในเมืองไทยขณะนั้น

ลาตูแบร์ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะการปลูกพืชนานาชนิดของชาวอูรุษยาเอาไว้ว่า “ในปีหนึ่ง ๆ ก็ปลูกเพียงหนเดียว ลงในที่แห่งเดียวกัน ไม่ใช่เพราะดินไม่อุดมพอที่จะทำการเพาะปลูกได้ปีละ 2 หนไม่ได้” แต่เป็นเพราะฤดูน้ำ น้ำท่วมนองนานจนเกินไปนั่นเอง⁸⁶

สวนอีกประเภทหนึ่ง คือ สวนที่ปลูกพืชมีผล สำหรับไม้ผลที่ปลูกได้แก่ ทุเรียน มังคุด ลางสาด เงาะ มะม่วง ขนุน มะละกอ สัปรด แตงโม ส้มชนิดต่าง ๆ ทับทิมและน้อยหน่า สวนพืชไร่ได้แก่ กล้วย อ้อย พริกไทย หนาก พลู มะพร้าว ตาลและยาสูบ

บริเวณที่ทำสวนผลไม้ ปรากฏหลักฐานอยู่ 2 แห่ง ของชาวต่างชาติแห่งหนึ่ง และเอกสารของไทยอีกแห่งหนึ่ง สำหรับเอกสารของชาวต่างชาตินั้นได้บันทึกไว้ว่า อยู่บริเวณกรุงเทพฯเรื่อยไปจนถึงนนทบุรี ดังข้อความต่อไปนี้

สวนผลไม้ที่บางกอกนั้นมีอาณาบริเวณยาว ไปตามชายฝั่งแม่น้ำโดยทวนขึ้น ไปสู่เมืองสยาม(อูรุษยา)ถึง 4 ลี้ กระทั่งจรดตลาดขวัญ ทำให้เมืองหลวงแห่งนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยผลอาหาร ซึ่งคนพื้นเมืองชอบบริโภคกันนักหนา ข้าพเจ้า(ลาตูแบร์)หมายถึงผลไม้ นานาชนิดเป็นอันมาก⁸⁷

ส่วนเอกสารไทยตามกฎหมาย พ.ศ.2299 บอกว่า แหล่งที่ทำสวนได้แก่ แขวงเมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม และเมืองสมุทรปราการ ซึ่งเป็นเมืองใกล้สวนบางช้าง ซึ่งเป็นเขตที่รัฐได้ ออกรสวนขึ้นพระคลังหลวงเป็นอันมาก⁸⁸

3.2.3 ความสำคัญของพืชสวน พืชไร่บางประเภท

ทุเรียน เป็นพืชที่มีผลรสอร่อยหวานมัน ในแง่ของบ้านเมืองเป็นต้นไม้มีอากร มีคุณค่าทางกฎหมายสูงกว่าพืชมีผลประเภทอื่น ทั้งนี้เพราะกฎหมายได้ออกกำหนดค่าปรับแก่ผู้ปลูกตัดต้นทุเรียนไว้ทุกขั้นตอนด้วยอัตราที่สูงกว่าปลูกตัดพืชมีอากรชนิดอื่น กล่าวคือ ถ้าปลูกตัดต้นใหญ่มีผลปรับต้นละ 200,000 เบี้ย ถ้าปลูกตัดต้นใหญ่แต่โกธรันปรับต้นละ 100,000 เบี้ย ส่วนต้นเล็กก็กำหนดโทษไว้เช่นกัน คือ ถ้าปลูก ถอน หรือตัดต้นเล็กให้ปรับต้นละ 80,000 เบี้ย⁸⁹ เนื่องจากในอาณาจักรให้คุณค่าต้นทุเรียนสูงจึงทำให้ผลิตผลราคาค่อนข้างจะแพงตามไปด้วย ด้วยเหตุนี้เองคนไทยจึงนิยมชมชอบมาก และมีรสอร่อยมาก แต่ชาวตะวันตกกล่าวว่า คนที่ไม่คุ้นเคยกับกลิ่นของมันแล้ว เวลากินต้องอุดจมูก อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ชอบของคนไทยมาก ขนาดลาลูแบร์ตั้งข้อสังเกตว่า “...คนสยามนั้นยอมขายความเป็นไทยของตนเพื่อที่จะบริโภคผลไม้ชนิดหนึ่งซึ่งเขาเรียกว่าทุเรียนก็ยังได้”⁹⁰ หมายความว่า ยอมเป็นหนี้เงิน เพราะต้องการเงินมาซื้อทุเรียนรับประทาน

มังคุด ต้นไม้มีอากร ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายเช่นเดียวกันคือ⁹¹

ถ้าปลูกตัด ต้นใหญ่มีผล ปรับต้นละ 55,000 เบี้ย

ถ้าปลูกตัด ต้นใหญ่โกธรัน ปรับต้นละ 33,000 เบี้ย

ถ้าปลูกตัด ถอนต้นเล็ก ปรับต้นละ 22,000 เบี้ย

ประโยชน์ในทางแพทย์ชาวสบอกวว่า เขาใช้เปลือก (ผล) ของมังคุดประกอบโอสถ มีสรรพคุณในทางบำบัดโรคบิด⁹²

ลางสาด ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายแบบเดียวกับมังคุด⁹³

มะม่วง ได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายแบบเดียวกับมังคุด

ส้ม สำหรับส้ม ลาลูแบร์บอกว่าเมืองไทยปลูกส้มหลายชนิดได้แก่ ส้มโอ แต่กระบวน ส้มหวานที่มีรสดีที่สุดนั้น เปลือกนอกเขียวจัดและผิวไม่ค่อยเกลี้ยงนัก เรียกว่า “ส้มแก้ว” ที่เรียกเช่นนี้ มิใช่เพราะว่ามันใสโปร่งแสงก็หาไม่ได้ หากถือว่ามีรสพิเศษเป็นเอกเหนือกว่าบรรดาส้มด้วยกัน ส้มประเภทนี้จะให้แก่คนไข้ ที่เหลือก็จะขาย ถ้าเป็นส้มที่ออกนอกฤดูกาลแล้ว จะขายราคาแพงมาก คือผลละ 5 ซอล(sol) เท่ากับ 5 ชั่งตัม⁹⁴ ลาลูแบร์ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริโภคผลไม้ของคนไทย

สมัยอยุธยาว่า ชาวไทยชอบบริโภคผลไม้ยิ่งกว่าสิ่งใดถึงขนาด “ถ้ามีอยู่แล้วก็กินกันไปได้ตลอดวันยังค่ำทีเดียว”⁹⁵

คุณภาพของผลไม้สยามตามทัศนะของชาวเวส บอกว่า ส่วนมากมีรสหวานแหลมกว่าและมีรสชาติดีกว่าผลไม้ในประเทศฝรั่งเศส และมีพันธุ์แปลกกว่าของฝรั่งเศสด้วย ยกตัวอย่างเช่น มะนาวกับส้มมีรสดีกว่า และปริมาณมากกว่าของฝรั่งเศส⁹⁶

มะพร้าว จัดเป็นพืชที่มีความสำคัญสำหรับอยุธยาอีกประเภทหนึ่งและเป็นพืชที่มีอาการกล่าวคือ มีกฎหมายคุ้มครอง ไม่ว่าจะ เป็นต้นเล็กหรือต้นใหญ่ หรือแม้แต่ต้นที่โกรนถูกขโมย ตัดถอน มีกฎหมายลงโทษปรับเอาไว้ว่า

ต้นใหญ่มีผล จะถูกปรับต้นละ 55,000 เปี้ย

ต้นใหญ่โกรน จะถูกปรับต้นละ 33,000 เปี้ย

ต้นเล็ก จะถูกปรับต้นละ 22,000 เปี้ย

ถ้าถูกจับได้ ถูกปรับคิดเป็นทะเลาย ๆ หนึ่งเป็นเงิน 15,000 เปี้ย⁹⁷

ที่ถูกจัดให้เป็นพืชมีอาคาร และมีกฎหมายคุ้มครองเช่นนี้ ก็อาจเนื่องมาจากมะพร้าวเป็นพืชไร่ที่ให้ประโยชน์มากมาย นับตั้งแต่ลำต้นจนกระทั่งถึงใบ ผล และแม้จะใช้ผลเป็นอาหารแล้ว ยังสามารถนำเอาส่วนอื่น ๆ ของต้นมะพร้าวมาใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้อีก ดังมีหลักฐานมากมายที่กล่าวถึงผลประโยชน์ของมะพร้าว ได้แก่

“...ที่ได้ปากคลองเกาะแก้วลงมาหน่อยหนึ่งนั้น เรือมอญใหญ่ปากกว้าง 6-7 ศอก พวกมอญบันทุกมะพร้าวหัว...มาขาย”⁹⁸

และนอกจากนี้ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 ได้เล่าไว้ว่า บริเวณที่ขายมะพร้าวได้แก่ ตลาดในกำแพงเมืองย่านป่ามะพร้าว ขายมะพร้าวหัว ปอกมะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผาขาย⁹⁹

นอกจากนี้ยังเห็นประโยชน์ของมะพร้าวที่ชาวอยุธยานิยมกันได้แก่การเอาไปทำน้ำมันมะพร้าว เอาทะเลามะพร้าวไปเป็นภาชนะ เอาน้ำจากทะเลามะพร้าวไปถูฟันให้ดำ และเอาเปลือกมะพร้าวมาควั่นเป็นเชือกดั่งปรากฏหลักฐานว่า น้ำมันมะพร้าว เป็นน้ำมันชนิดที่เดียวใช้รับประทานกันในเมืองไทยขณะนั้น ฝรั่งเศสมีรสขมเล็กน้อย ใช้บริโภคได้ดีเมื่อเคี้ยวออกมาใหม่ ๆ ได้ไม่กี่วัน ถ้าทิ้งไว้นานจะมีกลิ่นหืน¹⁰⁰

สำหรับกะลามะพร้าวใช้เป็นภาชนะสำหรับใช้สอยกระจุกกระจิกได้หมด เช่น “ในท้องตลาด เราเห็นราษฎรหุงข้าวกันในกะลามะพร้าว และข้าวนั้นสุกก่อนที่จะไหม้เสียอีก แต่กะลาลูกหนึ่งใช้หุงข้าวเพียงครั้งเดียวเท่านั้น”¹⁰¹ สำหรับน้ำยางจากกะลามะพร้าวเผาไฟ คนไทยจะนำไปถูพื้นให้เป็นสีดำ ย้อมพื้นเป็นการเสริมสวยของชาวไทยสมัยนั้น¹⁰² ในเรื่องการควั่นเชือกพบว่า ที่บ้านท่ากาอีนอกกำแพงกรุง เป็นบ้านแขกพวกนี้จะเอาเปลือกมะพร้าวมาควั่นเป็นเชือก โดยตีเปลือกทำเป็นสายสมอ มีความยาวเส้นหนึ่งบ้าง ยาวสามสิบวาบ้าง บางที่ทำยาวถึง 50 วา แล้วขายให้แก่นายกำปั่น สลุบสำเภานอก นอกจากนี้ยังควั่นชุดจุดบุหรี่ยัดด้วยเปลือกมะพร้าวขายแก่บรรดาพวกขุนนางและราษฎรที่ต้องการใช้ และทำบุญอีกด้วย¹⁰³

สิ่งเหล่านี้จะเห็นได้ว่า มะพร้าวมีประโยชน์มากมาย นอกจากนั้นทางบ้านเมืองยังนิยมเอามาลงโทษ ในกรณีผู้ใดกระทำความผิดเรื่องขัดขวางทรัพย์สินเข้าท้องพระคลัง ก็จะถูกเอามะพร้าวห้าวจุกปากประจาน¹⁰⁴

ตาล เป็นพืชไร่อีกประเภทหนึ่งที่นิยมนำเอามาทำเป็นน้ำตาลหรือที่เรียกว่า ทำน้ำกระแช่หรือน้ำตาลเมา การร่อนน้ำตาลสดก็ปาดวงตาลหรือวงมะพร้าว รongมาเป็นน้ำตาลสด ใช้เคี้ยวเป็นน้ำตาล ต่อจากนั้นอาจทำน้ำกระแช่ได้ โดยเอาเปลือกไม้ เช่น ตะเคียนทาก้อนเผาไฟแช่ลงในน้ำตาลสด ต่อไปอาจทำเป็นน้ำส้มสายชูได้ โดยทิ้งน้ำตาลสดไว้ก็จะมีรสเปรี้ยว¹⁰⁵

อ้อย เป็นพืชไร่ที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์มาก ดังนั้นจึงพบว่ารัฐบาลได้พยายามคุ้มครองป้องกันไว้ในกฎหมายหลายมาตรา การปลูกอ้อยเขาจะทำกันเป็นไร่ ๆ และมีการล้อมรั้ว ถ้ามีใครเผาไร่ไร้อ้อย ถูกจับได้ ให้ตัดนิ้วมือคุดข้อ ถือเป็นมมิโทษ¹⁰⁶ ส่วนในกรณีของการขโมยอ้อย ในกฎหมายกำหนดไว้ว่า ถ้าใครขโมยอ้อยยามวิกาล ผู้ขโมยถือเป็นโจร ถูกลงโทษจับมัดประจานไปถึงตะแลงแกง และตีด้วยไม้หวาย 60 ที ให้ใช้ของที่ขโมย ถ้าขโมยทำให้เจ้าของบาดเจ็บ ก็ถูกลงโทษให้บาดเจ็บเช่นกัน แต่ถ้าทำร้ายเจ้าของผลไม้ถึงแก่ความตาย ก็ถูกลงโทษถึงตายตามกัน ถือเป็นมหันตโทษ¹⁰⁷ การขโมยอ้อยถ้าจับได้จะถูกปรับละเอียดมาก คือ คิดเป็นลำ ถ้าขโมย 1-9 ลำ ปรับ 1,100 ถ้าขโมย 10 ลำ $\left\{ \begin{array}{l} 2 \\ 3 \end{array} \right.$ แยก ปรับ 110,000¹⁰⁸ กรณีไฟ คนที่เผาไฟ ถ้าลามไปไหม้ไร้อ้อยของผู้อื่นจะถูกปรับคิดเป็นไร่ ๆ ละ 555,000 ทีเดียว¹⁰⁹

บริเวณที่ปลูกอ้อยมาก และทำน้ำอ้อยขาย ได้แก่เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร และเมืองสุโขทัย มีมากเหลือใช้ได้นำมาขายในเมืองอยุธยา ดังคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า “เรือใหญ่ท้ายแก่งชาวเมืองพระพิษณุโลกฝ่ายเหนือ บรรทุกน้ำอ้อย...สินค้าต่าง ๆ ฝ่ายเหนือส่ง

เรือลงมาจอดชาย”¹¹⁰ และยิ่งไปกว่านั้นยังส่งน้ำตาลไปจำหน่าย ณ เมืองญี่ปุ่นและเมืองมะละกา ทุก ๆ ปี เป็นอันมาก ราคาธรรมดานั้นหาบละ 2 บาท 3 สลึง”¹¹¹

กล้วย เป็นพืชพื้นเมืองของคนไทยอีกอย่างหนึ่ง ที่มีดกต้นมากมายหลายพันธุ์ และให้ผลตลอดทั้งปี คุณค่าจากกล้วยนับไม่ถ้วน ตั้งแต่ลำต้น ผลและใบ แต่ที่ปรากฏหลักฐานว่า เอาทำอะไรได้บ้างนั้น ระบุไว้แต่เพียงว่า “ที่บ้านริมวัดโรงฆ้อง แถวถนนหน้าบ้านเจ้าพระยาจักรีนั้น พวกหมู่ชนนั้น เป็นแม่ค้าซื้อกล้วยดิบมาบ่มและต้มขาย”¹¹²

การปลูกกล้วย ชาวไร่มักปลูกกันเป็นไร่ ๆ เจ้าของไร่กล้วยได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายทำนองเดียวกับเจ้าของไร่อ้อย และเจ้าของไร่หมากและพสุ กล้วยคือ ถ้ามีการเอาเม็ดพร้าวเข้าไปปลักขโมยพืชไร่เหล่านี้ในเวลากลางคืน ถือว่าเป็นโจร เมื่อจับได้ให้มัด “ผจารไปถึงตะแสงแกง ให้ตีด้วยไม้หวาย 60 ที ให้ใช้ของท่าน ถ้ามันโอบยพันแทงเจ้าของมีบาดเจ็บ ให้ไหมโดยบาดเจ็บ ถ้าถึงตายให้ฆ่ามันเสีย”¹¹³

ในกรณีที่มีการขโมยผลกล้วย ผู้ขโมยเมื่อถูกจับได้จะถูกปรับเป็นครือ เครือหนึ่งให้ไหมเป็นเบี้ย 15,000¹¹⁴ สำหรับในเรื่องไฟไหม้ จะได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเช่นเดียวกับเจ้าของไร่อ้อยเหมือนกัน กล้วยคือถ้าผู้ใด “เผาที่คนแลไฟลามไปไหมกล้วยอ้อยท่านเสีย ให้ไหมไร่หนึ่งเป็นเบี้ย 555,000”¹¹⁵

พริกไทย เป็นพืชไร่อีกประเภทหนึ่ง ที่มีชื่อเสียงในสมัยอยุธยาเพราะเป็นสินค้าที่ต้องการของชาวยุโรปมาก ชาวยุโรปหลายชาติที่ได้เดินทางมาค้าขายทางตะวันออก จุดประสงค์ประการหนึ่ง คือต้องการสินค้าเครื่องเทศ เพื่อใช้ในการถนอมอาหาร พริกไทยก็รวมอยู่ในเครื่องเทศประเภทหนึ่ง ที่ชาวยุโรปต้องการด้วย

จะเห็นได้จากเมื่อฝรั่งเศสส่งทูตมาเมืองไทยในสมัยอยุธยา (สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ) ในสัญญาข้อหนึ่งคือ ไทยให้สิทธิขาดการซื้อพริกไทยแก่ฝรั่งเศส (เมื่อ 3 ธ.ค. 2227) โดยอนุญาตให้ฝรั่งเศสซื้อพริกไทยทั้งหมดที่เพาะปลูกในอาณาเขตสยาม ในราคาบาทละ 16 ปาดาก(เท่ากับ 6 ตำลึง 2 บาท)¹¹⁶

ด้วยเหตุที่เป็นสินค้าสำคัญนี้เอง ทางราชการจึงถือเป็นพืชที่มีอากรและมีกฎหมายคุ้มครอง โดยออกกฎหมายลงโทษผู้ที่ขโมยตัด ถอนต้นพริกไทย ถ้าเป็นต้นใหญ่มีผล ปรับต้นละ 55,000 เบี้ย ถ้าเป็นต้นใหญ่โกร่น ปรับต้นละ 33,000 เบี้ย ถ้าเป็นต้นเล็ก ปรับต้นละ 22,000 เบี้ย¹¹⁷ ในสมัย

สมเด็จพระนารายณ์ฯ มีนโยบายส่งเสริมปลูกพริกไทยโดยทางอ้อมคือ “...ไม่มีโอกาส สำหรับ ค้างตันพริกไทย โดยเหตุที่พระมหากษัตริย์โปรดใครให้ราษฎรปลูกกันให้มาก ๆ ขึ้น...”¹¹⁸

สถานที่ปลูกพริกไทยกันมาก กล่าวได้ว่า พริกไทยเป็นพืชที่ขึ้นง่าย ภายในเวลาไม่กี่ปีก็สามารถทำเป็นสินค้าใหญ่โตได้ สถานที่ปลูกคาดว่ามิทั่วราชอาณาจักร เพราะเมื่อครั้งให้ฝรั่งเศส ผูกขาดนั้นหมายถึง ให้รับซื้อพริกไทยได้ทั่วราชอาณาจักร ตามหัวเมืองและดินแดนที่เป็นเมือง-ขึ้น ตั้งแต่เหนือตลอดไปจนถึงเมืองนครศรีธรรมราช¹¹⁹ และในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ปรากฏหลักฐานว่า “พริกไทยมีอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชโดยมาก”¹²⁰

คุณภาพของพริกไทยเมืองไทยสมัยอยุธยา มีแต่รายงานของพ่อค้าฝรั่งเศสกล่าวไว้ว่า โดยได้ยืมมาอีกทีว่า “...เขาพูดกันว่าพริกไทยในเมืองไทย เป็นพริกไทยที่ไม่ดี เพราะเหตุว่า ถูกน้ำท่วมอยู่เสมอ ๆ แต่พริกไทยในเมืองนี้ข้าพเจ้ายังไม่ได้เห็น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะพูดให้แน่นอนลงไปว่าเป็นพริกไทยดีหรือไม่ดี ยังไม่ได้”¹²¹

หมาก-พลู เป็นพืชไรที่เป็นที่นิยมกันมากในประเทศทางเอเชีย ใช้รับประทานและรักษาสุขภาพได้ ในเมืองไทยสมัยอยุธยาใช้เนื้อหมากเคี้ยว เนื้อหมากใช้ทั้งหมากสดและหมากแห้งเดียวกับพลูซึ่งจับเป็นมวนและใช้ปูน ซึ่งทำจากเปลือกหอยบ้ายเล็กน้อย แชรแวงตั้งข้อสังเกตว่าคนไทย เคี้ยวพลูอยู่เสมอ ๆ (เหมือนกับที่ชนชาติอื่นเคี้ยวใบยาสูบ) เพราะจะช่วยรักษาธาตุในท้องให้ดี ไม่ทำให้ปากเหม็นและยังรักษาฟัน นอกจากนั้นยังเป็นการย้อมฟันให้เป็นสีดำอีกด้วย เพราะคราบน้ำหมากจะค่อย ๆ จับกรังหนาขึ้นทีละเล็กละน้อยจนกลายเป็นสีดำ เป็นเครื่องสำอางทำให้ริมฝีปากแดงไปด้วย¹²² นอกจากนี้คนไทยสมัยอยุธยายังเชื่อว่าเป็นอาหารประเภทกินอิมด้วย ถึงกับกล่าวว่า แม้ไม่ได้กินข้าวก็ขอให้ได้กินพลูกับหมากก็แล้วกัน¹²³

ด้วยเหตุที่หมากและพลูมีความสำคัญเช่นนี้ ทางราชการจึงมีกฎหมายคุ้มครองหมากและพลูเอาไว้ดังนี้

ถ้าลักตัด ถอนต้นหมากต้นใหญ่มีผล ปรับตันละ 55,000

ถ้าลักตัด ถอนต้นหมากต้นใหญ่โกร๋น ปรับตันละ 33,000

ถ้าลักตัด ถอนต้นหมากต้นเล็ก ปรับตันละ 22,000¹²⁴

ข้อสังเกต อัตราการปรับเท่า ๆ กับกรณีต้นมังคุด ลางสาต มะพร้าว พลู และพริกไทย นอกจากนี้กฎหมายยังให้ความคุ้มครองทั้งหมากพลูเป็นแบบเดียวกับกล้วยและอ้อย ดังที่กล่าวมาแล้ว คือ

ถ้าทั้งหมดมากและพลูถูกขโมยในยามวิกาล ผู้ขโมยถือเป็นโจร ถูกลงโทษเหมือนขโมยกล้วย และอ้อย¹²⁵

ถ้าถูกจับได้ว่าขโมยหมากถูกปรับ คิดเป็นทะเลาย ถ้ามีคนขโมยเป็นจำนวนหนึ่งถึง 10 ทะลาย ให้คิดค่าปรับ 3 ทะลาย ทะลายหนึ่งเป็นเบี้ย 25,000

กรณีพลู ถ้าถูกขโมยตัดตอน ก็ถูกปรับอัตราเดียวกับหมาก แต่สำหรับพลูรังระ ซึ่งมีค่ามากกว่าพลูทั่วไป มีอัตราสูงกว่า คือ ถ้าลักต้นพลูรังระค้างหนึ่งปรับ 55,000 เบี้ย¹²⁶

เนื่องจากหมาก-พลู เป็นพืชที่นิยมรับประทานทั่วภูมิภาคเอเชีย ในเมืองไทยจึงปลูกกัน เนื่องจากหมาก-พลู เป็นพืชที่นิยมรับประทานทั่วภูมิภาคเอเชีย ในเมืองไทยจึงปลูกกัน มากและมีการส่งออกไปขายยังต่างประเทศดังปรากฏในรายงานของพ่อค้าอังกฤษชื่อ ยอร์จ ไวท์ (George White) ที่สำรวจสินค้าในเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯพ.ศ.2221 ว่า

...หมากปลูกกันในสวน อยู่ระหว่างเมืองนนทบุรีและปากแม่น้ำใกล้เมืองบางกอก ปริมาณการผลิตผลผลิตของหมากปีหนึ่ง ๆ จากสวนเหล่านี้เก็บได้ประมาณ 25,000 ทาบ เจ้าของสวนนั้นถูกบังคับอย่างกวดขัน ต้องขายหมากของตนทั้งหมดให้แก่พระมหากษัตริย์เป็นราคาทาบละ 6 สติง และพระองค์(สมเด็จพระนารายณ์ฯ)โปรดให้ขายต่อราคาทาบละ 1 ตำลึง ให้แก่โปรตุเกสที่เมืองมะละกา และเงินที่เมืองกิงตั้งมีเรือกำปั่นมาจากท่าเมืองทั้งสองนี้ปีละ 5 หรือ 6 ลำ และรับบรรทุกสินค้าต่าง ๆ มีสินค้าหมากเป็นสินค้าสำคัญ...¹²⁷

ส่วนบาดหลวงเดอแซวซีเยก็กล่าวไว้ถึงการค้าหมากและผลกำไรของสมเด็จพระนารายณ์ฯไว้ว่า

...หัวปริมาณทลขมพหูทวีปนั้น เขาเคี้ยวพลูกับหมากกัน สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงส่งพลูออกจำหน่ายได้เงินมาถึงปีละ 75,000 เอกุ หมากดิบสดปีละ 1 แสนเอกุ และหมากแห้ง 5 หมื่นเอกุ...¹²⁸

ยาสูบ เป็นพืชที่ปลูกตามไร่นาทั่วไป แต่ไม่มีหลักฐานระบุว่ามีการปลูกมาก คิดว่าคงปลูกกันไม่มากพอแก่การบริโภค เพราะปรากฏว่ามีการเอายาสูบจากเมืองมินิลาและเมืองจีน มาสูบกันด้วย

ชาวไทยสมัยอยุธยานิยมสูบกันมาก ลาลูแบร์ตั้งข้อสังเกตว่าการสูบบุหรี่ของชาวไทยในสมัยนั้นถือเป็นเครื่อง “ผลิตเพลินเจริญใจอย่างหนึ่ง” แม้พวกผู้หญิงที่เป็นใหญ่เป็นโตก็นิยมสูบกันมิใช่น้อย¹²⁹

3.2.4 นโยบายการส่งเสริมการทำสวน-ทำไร่

นโยบายการส่งเสริมการทำสวน-ทำไร่ของทางการอยุธยาไม่มีหลักฐานหลงเหลือให้เห็นเด่นชัดเหมือนกับนโยบายการทะนุบำรุงข้าว ส่วนใหญ่ที่พบก็เป็นหลักฐานส่งเสริมโดยทางอ้อม เป็นต้นว่า ชักชวนให้ราษฎรอย่าทิ้งที่ดินให้รกร้างว่างเปล่า ให้เข้าทำสวนทำไร่ ปลูกผักผลไม้ เสีย แล้วทางการจะลดอากรให้ ดังข้อความในกฎหมายมีว่า

อนึ่งที่นอกเมืองทำไร่อยู่นานก็ดี แลมันผู้หนึ่งล้อมเอาที่นั้นเป็น ไร่ สวน มัน ๆ ได้ปลูกต้นไม้สรรพอะยะมานี่ในที่นั้นไว้ ให้ลดอากรให้แก่นปีหนึ่ง พันกว่านั้นเป็นอากรหลวงแล¹³⁰

อีกประการหนึ่งที่เป็นการคุ้มครองพืชผล ได้แก่ การออกกฎหมายปรับโทษแก่ผู้ที่ลักตัด ถอนต้นไม้มีผลต่าง ๆ ตลอดจนพืชไร่ เช่น ทุเรียน มังคุด ลางสาด กล้าย อ้อย พริกไทย และหมาก-พลู ฯลฯ ในอัตราที่สูงและละเอียดละออ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นก็น่าจะเป็นการให้กำลังใจแก่ ชาวสวนชาวไร่ด้วยเหมือนกัน

นอกจากนี้ทางการยังได้มีกฎหมายออกมาคุ้มครองชาวสวน มิให้ถูกเบียดเบียนจากผู้มีศักดิ์ใหญ่ ในกรณีก็ตามเสด็จพระเจ้าแผ่นดินไปตามที่ต่าง ๆ หรือหัวเมืองที่ราษฎรปลูกสวนผลไม้ไว้ ก็มีการลงโทษอย่างหนักแก่ผู้ที่จะไปถือสิทธิ์เอาผลไม้ของชาวสวน แสดงว่าในครั้งนั้นบ่าวไพร่ ผู้มีศักดิ์ใหญ่มักจะรบกวนราษฎรอยู่เสมอ ๆ

บทสรุป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ราษฎรชาวไทยในสมัยอยุธยา แม้จะมีได้เป็นเจ้าของที่ดินที่แท้จริง แต่สามารถได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าใช้ประโยชน์จากที่ดินนั้น ๆ ได้ แต่การที่จะเข้าไปจับจองที่ดินทำมาหากิน เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นต้นนั้นต้องมีขั้นตอน มีการเข้าไปขออนุญาตจากทางการเสียก่อน และสถานที่ที่จะจับจองได้ก็มีกำหนดเป็นเงื่อนไขไว้ในกฎหมายชัดเจน เมื่อแจ้งให้เจ้าหน้าที่ทราบแล้ว ผู้ที่เป็นนายหน้า นายอากร เสนา และกำนัน-นาก็จะฎีกาเอนกให้เป็นหลักฐานว่า ผู้นั้นได้จับจองที่ดินตรงนั้นทำนา ทำสวน หรือทำไร่

ในเรื่องของการทำนา เอกสารในสมัยอยุธยากล่าวไว้มากที่สุดทีเดียว ทำให้ทราบถึงแหล่งทำนา พันธุ์ข้าวที่ปลูก ขั้นตอนการไถนา การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การนวดข้าวและการสีข้าว และประการสุดท้ายที่ทำให้เห็นถึงนโยบายของผู้ปกครองต่อการทำนา ซึ่งหลักฐานต่าง ๆ ชี้ชัดว่า ผู้ปกครองให้การทะนุบำรุงการทำนาปลูกข้าวเป็นพิเศษจริง ๆ

สำหรับการทำสวน สวนที่ทำก็มีทั้งสวนครัวและสวนผลไม้ พืชสวนพืชไร่น่ามีชื่อเสียงในสมัยนี้ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด ลางสาด ส้ม มะพร้าว ตาล อ้อย กล้วย พริกไทย ยาสูบ หมาก-พลู

คำถามท้ายบท

1. สภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินมีส่วนทำให้การเกษตรสมัยอยุธยารุ่งเรืองขึ้นหรือไม่ อธิบาย
2. ราษฎรธรรมดาต้องการจะทำนา จะต้องดำเนินการประการใดบ้าง
3. ผู้ปกครองมีวิธีการอะไรบ้างที่แสดงว่าเป็นการสนับสนุนการทำนา ปลูกข้าว เป็นอย่างยิ่ง
4. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับพืชสวน พืชไร่อื่นๆอะไรบ้าง ทูเรียน มะพร้าว พริกไทย และหมาก-พลู

เชิงอรรถ

1. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” เอกสารจากหอหลวง, แดงงานประวัติ-ศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, 3 (มกราคม, 2512), 53.
2. นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2506), หน้า 3.
3. มองซิเออร์ ลันแย, “พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย”, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 16, หน้า 1.
4. เดอะ ลาลูแบร์, ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), เล่ม 1, หน้า 65.
5. เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.
6. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
7. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
8. สมเด็จพระยามะบรมราชกุมารี, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : คลังวิทยา, 2516), เล่ม 1, หน้า 106.
9. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 84.
10. “พระอัยการเบ็ดเสร็จ”, กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 3, หน้า 115.
11. พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน”, กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), เล่ม 1, หน้า 219-77.
12. สมเด็จพระยามะบรมราชกุมารี, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ (พระนคร : 2471), หน้า 34 (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอก พระยาสวัสดิ์โกษา (เข้ม สารนาท)
13. “พระราชกำหนดเก่า”, กฎหมายตราสามดวง (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 5, หน้า 122.
14. เรื่องเดียวกัน, หน้า 121.
15. “พระอัยการเบ็ดเสร็จ”, เรื่องเดิม, หน้า 102.
16. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” เอกสารจากหอหลวง, แดงงานประวัติ-ศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, 3 (มกราคม, 2512), 57.

17. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนพรัตน์, (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 161.
18. แชรแวง, เรื่องเดิม, หน้า 15.
19. เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.
20. เรื่องเดิม, หน้า 15.
21. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
22. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 73-4.
23. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
24. เรื่องเดิม, หน้า 75.
25. กรมหลวงพิชิตปรีชากร, “เรื่องทำนา”, *ลักษณะธรรมเนียมต่าง ๆ* (พระนคร : คลังวิทยา, 2507), หน้า 161-2.
26. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 78.
27. เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.
28. แชรแวง, เรื่องเดิม, หน้า 16.
29. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 79.
30. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เรื่องเดิม, หน้า 57.
31. “ลักษณะกระบดศึก”, *กฎหมายตราสามดวง* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), เล่ม 4, หน้า 154.
32. “พระธรรมนูญ”, *กฎหมายตราสามดวง*, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), เล่ม 1, หน้า 181-2.
33. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 122.
34. “พระอาการเบ็ดเสร็จ”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 118.
35. เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.
36. “พระอาการเบ็ดเสร็จ”, เรื่องเดิม, หน้า 107.
37. ดูรายละเอียดอัตราค่าปรับได้ในเรื่องเดียวกัน, หน้า 95-6.
38. เรื่องเดียวกัน, หน้า 97-9.
39. เรื่องเดิม, หน้า 102.
40. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
41. เรื่องเดิม, หน้า 103.

42. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
43. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
44. เรื่องเดิม, หน้า 104.
45. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
46. เรื่องเดิม, หน้า 110.
47. เรื่องเดียวกัน, หน้า 106-107.
48. เรื่องเดิม, หน้า 102.
49. เรื่องเดียวกัน, หน้า 107-108.
50. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
51. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
52. เรื่องเดิม, หน้า 109.
53. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
54. เรื่องเดิม, หน้า 110.
55. เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.
56. เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.
57. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
58. เรื่องเดิม, หน้า 104.
59. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
60. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
61. เรื่องเดิม, หน้า 104.
62. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
63. เรื่องเดิม, หน้า 106.
64. เรื่องเดิม, หน้า 104.
65. เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.
66. พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *พระราชพิธีสิบสองเดือน* (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 129.
67. เรื่องเดียวกัน, หน้า 435.
68. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
69. เรื่องเดิม, หน้า 632.

70. เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-8.
71. “ลักษณะไวยาकरण”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 2, หน้า 296.
72. ชัยอนันต์ สมุทวานิช และชัตติยา กรรณสูตร (รวบรวม), “พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน”, *เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477* (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์, 2518), หน้า 95.
73. “พระธรรมนูญ”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 1, หน้า 182.
74. สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ, “ตำนานภาษีอากรบางอย่าง”, *ศัทธิธรรม-นิยมต่าง ๆ* (พระนคร : คลังวิทยา, 2506), หน้า 148.
75. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 414.
76. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 122.
77. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
78. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
79. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 415.
80. “พระอายุการเบ็ดเสร็จ”, เรื่องเดิม, หน้า 111.
81. “พระอายุการเบ็ดเสร็จ”, มาตราที่ 52, หน้า 115.
82. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 88.
83. เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.
84. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
85. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
86. เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.
87. เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.
88. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 116.
89. “พระไวยากรณ์ลักษณโจร” มาตราที่ 120, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 277.
90. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 341-2.
91. เรื่องเดิม มาตราที่ 120, หน้า 277.
92. แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 19.
93. เรื่องเดิม มาตราที่ 120 หน้า 277.
94. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 91.

95. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
96. แชรแวง, เรื่องเดิม, หน้า 18.
97. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 120, เรื่องเดิม, หน้า 277-8.
98. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, เรื่องเดิม, หน้า 57.
99. “เรื่องกรุงเก่า”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63 (ต่อ)* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), เล่ม 37, หน้า 202.
100. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 153.
101. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
102. เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.
103. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, เรื่องเดิม, หน้า 58.
104. “พระไอยการอาชาหลวง” มาตราที่ 128, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 92.
105. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 97.
106. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 91, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 264.
107. มาตราที่ 70, เรื่องเดียวกัน, หน้า 255.
108. มาตราที่ 122, เรื่องเดียวกัน, หน้า 278.
109. มาตราที่ 123, เรื่องเดิม, หน้า 279.
110. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, เรื่องเดิม, หน้า 57.
111. “รายงานการค้าขายในกรุงสยาม”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), เล่ม 12, หน้า 308-309.
112. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, เรื่องเดิม, หน้า 56.
113. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 70, เรื่องเดิม, หน้า 255.
114. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 121, เรื่องเดียวกัน, หน้า 278.
115. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 123, เรื่องเดิม, หน้า 279.
116. “เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสฯ ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 40 ต่อ* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 24, หน้า 268-9.
117. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 120, เรื่องเดิม, หน้า 277.
118. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 417.

119. “เรื่องจดหมายเหตุของคณะ พ่อค้าฝรั่งเศสฯ ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”, เรื่องเดิม, หน้า 268.
120. “เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสฯ ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 25, หน้า 307.
121. “เรื่องจดหมายเหตุของคณะพ่อค้าฝรั่งเศสฯ ตอนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (ต่อ) “*ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), หน้า 18.
122. แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 16.
123. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
124. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 120, เรื่องเดิม, หน้า 277-8.
125. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 70, เรื่องเดิม, หน้า 255.
126. “พระไอยการลักษณะโจร” มาตราที่ 120, เรื่องเดิม, หน้า 278.
127. “รายงานการค้าขายในกรุงสยาม”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18*, เล่ม 12, หน้า 304.
128. เดอ ชัวซีย์, *จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1686*. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร (พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2516), หน้า 438.
129. ลาลูแบร์, เรื่องเดิม, หน้า 222.
130. “พระไอยการเบ็ดเสร็จ” มาตราที่ 54, เรื่องเดิม, หน้า 117.